

DE TREI ORI — NICIODATĂ!

de Șef rabin dr. MOSES ROSEN

Fragment din discursul rostit în fața Congresului Asociației Evreilor
originari din România — Tel Aviv, 11 octombrie 1972

Spre a sintetiza tabloul vieții comunităților noastre, după cele ce v-am expus, voi face trei afirmații, care ar părea oarecum paradoxale unor oameni care n-au cunoscut trecutul și nu văd prezentul iudaismului din România. Voi însă, evrei care ați trăit în România, acum 20, 30 sau 40 de ani, iar mulți dintre voi ați vizitat recent țara, veți înțelege întregul adevăr al acestor afirmații care constituie mindria activității noastre. Declarăm deci că :

a) Niciodată comunitățile noastre n-au avut o astfel de organizare religioasă ca cea de azi, în care să fie acordate cele mai largi posibilități de alimentare rituală, în care să se poartă grijă de sinagogile noastre, să se educe religios tineretul nostru, să se dea cel mai larg sprijin evreului religios, spre a trăi cu respectul prescripțiilor rituale.

b) Niciodată comunitățile evreiești din România n-au cunoscut o acțiune atât de largă de sprijinire a membrilor săi ca cea de azi. E destul să vă spun că peste 10 000 de coreligionari sînt ajutați în variate forme, cu respectarea demnității lor umane. La aceasta mai adăugăm și declarația recent făcută de conducătorii delegației evreilor americani „United Jewish Appeal“ care au spus : „Nicăieri în lume nu avem o astfel de organizare a sprijinului ca aceea pe care am găsit-o la Dv., în Federația Comunităților Evreiești din România“. Deci, *niciodată și nicăieri*.

c) Niciodată prestigiul comunității noastre, atât înăuntrul cit și în afară, nu a fost atât de ridicat iar respectul și dragostea pentru realizările noastre n-au fost atât de unanim exprimate de către personalități ale iudaismului contemporan.

Noii Șefi rabini ai statului Israel

În ziua de 15 octombrie a.c. Eminența Sa Shlomo Goren a fost ales în înalta funcție de Șef rabin al statului Israel. În același timp, Eminența Sa Ovadia Josef a fost ales Rișon lesion, Șef rabinul evreilor sefarzi.

După cum se știe, Șef rabinul Shlomo Goren a vizitat în luna iulie a.c. obștea noastră, luînd parte la

festivitățile prilejuite de aniversarea a 60 de ani de la nașterea Eminenței Sale d. Șef rabin dr. Moses Rosen.

În numele comunităților evreiești din România și în numele d-sale personal, d. Șef rabin dr. Moses Rosen a adresat mesaje de felicitare și urări de succes noilor șefi rabini.

Turneul T. E. S.-ului în S. U. A.

Ansamblul Teatrului Evreiesc de Stat din București își continuă cu succes turneul în Statele Unite cu piesa „Dibuk“ de Ansky și spectacolul de revistă „Un șirag de perle“ de Israil Bercovi. După spectacolele date la New York, trupa bucureșteană joacă pe scenele marilor orașe Chicago, San Francisco, Los Angeles etc. După Statele Unite, teatrul va prezenta mai multe spectacole în marile centre evreiești din Canada.

Presa evreiască din America a publicat cronici favorabile la ambele spectacole. Astfel, în cotidianul „Forverts“ din New York, cronicarul dramatic Avram Shulman a publicat o cronică la spectacolul „Dibuk“ în care, între altele, scrie : „Această dramă clasică din repertoriul teatrului idiș abundă în aluzii și simboluri. Dar mai înainte chiar de ridicarea cortinei, sala a fost cuprinsă de simfămintul altui simbol, ce decurgea din faptul neobișnuit că pe o scenă din Brooklyn joacă un ansamblu venit dintr-o țară în care s-a născut teatrul evreiesc... și care ne-a adus una din cele mai profunde drame din repertoriul evreiesc.

Toate acestea le spunem nu pentru a crea o atmosferă de indulgență

Jewish State Theatre of Bucharest
September 19–October 1
ONLY NEW YORK PERFORMANCES

The best in Yiddish Theatre makes its American debut with the great classics „THE DYBBUK“ and „THE PEARL NECKLACE“, a musical revue; simultaneous translation available. (In repertory; call for performance schedule.)

Tickets also available at A & S and Bloomingdales. Mail orders now!

For special group rates and information:
763-6700 Ext. 43

BROOKLYN ACADEMY OF MUSIC
30 Lafayette Avenue
Brooklyn, N.Y. 11217

pentru spectacolul în sine. Teatrul Evreiesc de Stat din București nu are nevoie de indulgența criticii. E un teatru bun și serios, de o înaltă înaltă artistică și exigență față de sine însuși. E un teatru cu o bogată experiență și un stil propriu.

Mai departe cronicarul face aprecieri elogioase despre concepția regi-

(Continuare în pag. II-a)

VIZITA ÎN ISRAEL a Eminenței Sale d. Șef rabin dr. Moses Rosen

Dela stînga la dreapta : d. Șef rabin dr. Moses Rosen ; d. Zalman Shazar, președintele statului Israel ; d. Itzhak Korn, deputat în Knesset, președintele H.O.R.

După cum am publicat în numărul nostru precedent, între 3—12 octombrie a.c. Eminența Sa d. Șef-rabin dr. Moses Rosen a făcut o vizită în Israel. În cele ce urmează înfățișăm cititorilor noștri o parte din activitatea desfășurată de d-sa în acest răstimp.

În ziua de 10 octombrie a.c. Eminența Sa d. Șef-rabin dr. Moses Rosen, președintele Federației Comunităților Evreiești Mozaice din România a fost primit în audiență de către Excelența Sa d. Zalman Shazar, președintele statului Israel.

Audiența a decurs într-o atmosferă deosebit de prietenească.

În aceeași zi Eminența Sa d. Șef rabin a fost primit în audiență de către d-na Golda Meir, primul ministru al statului Israel.

În cursul convorbirii care a avut loc, d-na Golda Meir a exprimat din nou întreaga prețuire ce o are față de dl. Șef-rabin, declarînd că nu va uita niciodată serviciul religios de la templul coral din București la care a luat parte cu prilejul vizitei ce a făcut-o, la începutul lunii mai, în Republica Socialistă România.

Întrevederea s-a desfășurat într-o atmosferă cordială.

În ziua de 6 octombrie d. Șef rabin a avut la Ierusalim o întrevedere cordială cu d. dr. Nahum Goldmann, președintele Congresului Mondial Evreiesc. În cadrul convorbirii au fost abordate probleme ale vieții evreiești la ordinea zilei.

La 4 octombrie s-a întîlnit cu d. Louis Pincus, președintele Agenției Evreiești.

În ziua de 5 octombrie Eminența Sa a fost primit de d. dr. Zerah Warhaftig, ministrul Cultelor statului Israel, cu care a discutat probleme religioase. Audiența s-a desfășurat într-o atmosferă cordială.

D. Moshe Kol, ministrul turismului, a oferit la Ierusalim o masă în cinstea d-lui Șef-rabin dr. Moses Rosen. În toasturile rostite, d-nii Itzhak Artzi, O. Ebercohn și Moshe Kol au subliniat personalitatea proeminentă a oaspetelui și rodnică d-sale activitate multilaterală. Tuturor le-a răspuns mulțumind pentru primire și aprecieri, d. Șef-rabin.

La propunerea d-lui dr. Nahum Goldmann, președintele Congresului Mondial Evreiesc și a d-lui Louis Pincus, președintele Agenției Evreiești, Eminența Sa d. Șef-rabin dr. Moses Rosen a fost ales președinte al lui „Bet Hatfutzot“ (Casa Diasporei), instituție internațională de cultură iudaică menită a înfățișa istoria și viața actuală a întregii răspindiri evreiești din lume.

Casa Diasporei își desfășoară activitatea pe lângă Universitatea din Tel-Aviv.

În ziua de 7 octombrie, d. Șef-rabin a luat parte la ședința consiliului de conducere a lui Beth Hatfutzot.

Consiliul Mondial al organizației religioase Mizrahi-Hapoel Hamizrahi a oferit o recepție în onoarea d-lui Șef-rabin dr. Moses Rosen. Președintele acestei organizații, rabin Zambrowski, a luat cuvîntul, elogiînd pe oaspete. A răspuns Eminența Sa.

În ziua de 11 octombrie d. Șef-rabin a luat parte la adunarea festivă organizată în sala Heihal Hatarbut din Tel-Aviv cu prilejul sărbătoririi a 90 de ani de la înființarea așezărilor Zihron Iacov și Roș Pina, de către

(Continuare în pag. V-a)

Medallon muzical

ELLY ROMAN

Citiți dintre admiratorii muzicii de estradă, a comediei muzicale, a operetei, a muzicii pentru copii și tineret, discofilii sau ascultătorii ai emisiunilor de radio și televiziune nu-și amintesc de melodiile: „Ilona“, „Două viori“, „Nu mai plînge, Baby“, „Ce faci astă seară?“, „Colomba“. Autorul de al cărui nume se leagă aceste melodii este cunoscutul compozitor Elly Roman.

Născut în București la 7 mai 1905 dintr-o familie modestă, se simte încă din tinerețe atras de muzică. Alături de un grup de tineri amatori creiază în 1922 o înfigheare orchestrală sub numele „Tic-tac“, prin intermediul căreia prezintă publicului primele sale compoziții de muzică ușoară. Între acestea s-a numărat și cunoscuta „Sevila“. Nu împlinise încă 19 ani cînd editura muzicală „Țicu Eșanu“ din București îi publică compoziții pentru voce și pian intitulată „Gratitudine“. Conștient de faptul că talentul în sine nu este suficient și că el trebuie întregit prin studii temeinice de specialitate, Elly Roman se dedică timp de patru ani învățării. Astfel în perioada 1924—25 are ca îndrumător la studiul armoniei și compoziției pe cunoscutul compozitor Filip Lazăr. De asemenea devine elevul maestrului Alfonso Castaldi, cu care ia lecții de armonie și contrapunct. În anul 1926 pleacă la Berlin, unde urmează timp de doi ani cursurile de specializare de la cunoscuta „Hochschule für Musik“, avînd ca profesor pe Georg Schüneman (pentru compoziție și contrapunct) și Julius Prùwer (profesorul clasei de dirijat).

Reîntors în țară, Elly Roman se dedică compoziției și dirijatului și alcătuiește o orchestră de muzică ușoară cu care, la grădina Răcaru din București se remarcă în tripla calitate de compozitor, textier și dirijor. Cu acest prilej lansează o serie de melodii, care îi aduc mari succese. Editurile de specialitate îi tipăresc lucrările. Casele de discuri: His Master Voice, Odeon și Columbia au imprimat și difuzat aceste compoziții, dintre care amintim tangourile: „Nușă“, „Ilona“, „Crede“, „Aș vrea“ și altele. Între anii 1937 și 1940 Elly Roman se manifestă ca dirijor la teatrele: Maria Ventura, Alhambra, Cărbuș și Colos.

În perioada 1941—1944 apare ca dirijor și compozitor al spectacolelor de la Teatrul Barașum.

După 1944 Elly Roman dirijează orchestra teatrului Savoy (stagiunea 1948—1949) și apoi, între anii 1949—1952, pe lângă activitatea de compozitor și dirijor, ocupă funcția de director al Teatrului satirico-muzical Constantin Tănase din București. În anii următori se dedică exclusiv compoziției. Muzica corală ocupă acum un loc aparte în preocupările sale. Apar compozițiile sale din categoria cîntecelor de masă și a celor pentru copii și tineret, dintre care vom aminti pe cele mai cunoscute și anume: Marșul „Salut voios de pionier“, compus pentru două voci egale și pian; cunoscutul „Cîntec pentru Republică“, compus pe versiunile poetului

Jebeleanu, pentru cor bărbătesc și pian și în fine marșul pentru voci egale și pian intitulat „Mulțumim din inimă Partidului“. În mod deosebit Elly Roman se preocupă de muzica pentru teatru: piese de estradă, comedii muzicale. Operete pentru copii și adulți, comedii populare cu cîntece și muzică de scenă la diferite piese, la unele dintre ele contribuind și ca autor de texte. Între cele mai reprezentative amintim: „Barbara“, „Prichindel și Mărunțica“, „Colomba“ (ultimele două pe un libret de Mircea Ștefănescu): „Fetele din Murfatlar“ și „Spune inimioară, spune“ (inspirată din viața lui Enăchită Văcărescu), a cărei premieră a avut loc de curînd la Teatrul de operă din București: „Rapsodia țiganilor“ pe un libret de Mircea Ștefănescu, „Sfîrșitul pămîntului“ după un libret de Victor Eftimiu, „Bim-birică“ pe un text de Aurel Stănescu.

Dar cu cel mai bogat palmares Elly Roman se prezintă la capitolul muzică ușoară. În perioada 1922—1972 s-au înșiruit multe, foarte multe melodii rămase în amintirea auditorilor, dintre care vom aminti doar pe unele: Ilona, Două viori, Panseluțe albastre, Cîntecul Deltei, Ada-Kaleh, În tot ce e frumos pe lume. Nu mai plînge Baby, Tu semeni cu mine etc. Am lăsat la o parte acele neîntrecute melodii care în perioada 1941—1944 au constituit marea succes la teatrul Barașum. Am răstăit presa și programele de atunci și am găsit publicații care anunțau pentru 24 ianuarie 1942 premiera „Ce faci astă seară? fantezie umoristică-muzicală de N. Kanner, Eugen Mayer (Mirea) și Elly Goldstein (Roman). Și astăzi melodiile: „Ce faci astă seară?“, „Cînd se lasă noaptea pe calea Văcărești“, „Ce-i al meu, al meu rămîne“, „Și se duc ca vîntul“, apar pline de tîlc, de un tîlc atît de răscolitor! De la aceste melodii, cîtă deosebire la cele scrise în ultimii ani, cele compuse pentru concursul „Cerbul de aur“ sau pentru Festivalul muzicii ușoare de la Mamaia! Textierii săi se reînoiesc mereu. Alături de vechii săi colaboratori: N. Kanner, Eugen Mirea, Aurel Felea, Șefan Tita, Mircea Ștefănescu, I. Berg și alții, apar Eugen Jebeleanu, Radu Costăchescu, Cicerone Teodorescu, Ion Serebreanu etc. În perioada ultimilor ani, Elly Roman a prezentat concerte-lecții și conferințe la emisiunile de radio și televiziune.

Casa de discuri „Electrecord“ a imprimat multe din compozițiile sale și în special un „Disc antologic Elly Roman“, în octombrie 1968. Editura muzicală i-a tipărit principalele compoziții.

Oricare ar fi forma în care se exprimă, Elly Roman scrie o muzică melodică, fără complicații, ușor de reținut. O muzică ce merge direct la inimă.

MAURICIU ROTHENBERG

Lucrări de filologie
idiș și ebraică

Cîteva spicuiri din lucrările apărute sau în curs de apariție sub auspiciile cunoscutei case de editură „Mouton“ din Haga, care și-a cîștigat în mai puțin de două decenii un renume internațional în materie de cărți și de publicații de lingvistică:

În 1970, a fost lansată prima fasciculă din „Dicționarul rădăcinilor semitice“, de D. Cohen. Același autor pregădește o monografie asupra graiului arab al evreilor din Tunis, după ce, în 1964, alcătuieste o colecție de texte lingvistice și etnografice în legătură cu graiul menționat. Tot de un dialect, cel neoaramaic al evreilor din Azerbaidjanul persan, se ocupă, într-un volum de 342 pagini, și I. Garbell. În 1972 urmează să vadă lumina tiparului un documentat studiu asupra vocalelor din limbile arabă, ebraică și aramaică, redactat de Shelomo Morag, autorul unei comunicări despre uniformitate și diversitate în limba ebraică, susținută la al X-lea Congres Internațional al Lingviștilor, București, 1967. Sub tipar se află și o gramatică ebraică, de G. Schramm.

„Idișul în America“ formează subiectul lucrării, apărute în 1964, a lui Joshua A. Fishman. Semnătura aceluiași autor găsează două volume de studii de sociologie a limbii (primul apare încă anul acesta), printre care se numără și cel elaborat, pentru volumul al II-lea, de John E. Hoffman și Haia Fisherman, „Inovație și permanență lingvistică în Israel“. Într-alt volum, consacrat tot sociologiei limbii (ediția a 2-a, 1970), M. Weinreich publică articolul „Yidishkait and Yiddish“, care s-ar putea traduce „Datina evrească și limba idiș“. Acestui din urmă autor, cunoscut prin contribuțiile sale la cercetarea limbii și culturii idiș, i s-a oferit, în 1964, de către colegii și colaboratorii săi, un volum omagial de 530 de pagini, cu ocazia împlinirii vârstei de 70 de ani. (Redactori: L. S. Dawidowicz, A. și R. Ehrlich, J. A. Fishman.)

Reșin atenția culegerile intitulate „The Field of Yiddish“ („Cîmpul idișului“), cu articole din domeniul limbii, folclorului și literaturii idiș aparținînd lui S. A. Birnbaum, M. Altbauer, H. Blanc, B. Silverman Weinreich, ș.a. Volumul al II-lea a apărut în 1965, sub îngrijirea regretatului U. Weinreich, autorul monografiei de răsunet „Limbi în contact“ (cea de a 7-a ediție a ei a fost tipărită, tot de „Mouton“, în 1970), iar volumul al III-lea în 1970, sub redacția lui M. I. Herzog, W. David și U. Weinreich. Semnalăm, în sfîrșit, cartea lui Marius Sala, „Fonetica și fonologia iudeo-spaniolei din București“, 1971, prezentată cititorilor revistei noastre în nr. 257.

EBRAICA
CU LITERE LATINE?

Un tânăr chimist din Haifa, dr. Michal Avinor, a format un comitet ce și-a propus... introducerea alfabetului latin la scrierea limbii ebraice. În sprijinul tezei lor inițiatorii aduc argumentul că transcrierea simbolurilor în domeniul chimiei și în alte ramuri științifice este mai dificilă cu caractere ebraice. Firește că această inițiativă are un caracter cu totul episodic și nici un fel de șanse de a fi pusă în aplicare.

SAPTAMINA ROMÂNEASCĂ
DE LA DIJON

La Dijon, orașul francez înfrățit cu Clujul, a fost organizată, sub egida Camerei de Comerț a României, o „Săptămînă românească“, bogată și variată expoziție cu vinzarea de produse ale industriei alimentare, textile și de artizanat.

Această interesantă manifestare a prilejuit miilor de vizitatori o cunoaștere mai directă a diversității de produse pe care le oferă România, precum și întîlniri și contacte în vederea unor noi acorduri comerciale.

CENTENARUL GĂRII DE
NORD

Presa a consemnat împlinirea a o sută de ani de la inaugurarea Gării de Nord, precum și a liniei București-Ploiești. A fost un prilej nimerit de a scoate în evidență progresele realizate de transporturile feroviare în ultimii ani.

ANTOLOGIE DE POEZIE

În editura „Barral“ din Barcelona a apărut antologia bilingvă „Poezia românească contemporană“. Volumul oferă cititorilor de limbă spaniolă o imagine cuprinzătoare a peisajului liric românesc.

PRODUSE LA EXPORT

România s-a numărat printre cele 37 de țări care au luat parte la cel de-al 28-lea Tîrg internațional de la Plovdiv. Cunoscute firme de comerț exterior, cum sint „Mașinexport“, „Industrial export“, „Electronum“, „Autotractor“ etc. au expus peste 5 000 dintre cele mai reprezentative mărfuri românești. Printre acestea s-a aflat strungul carusel de 1 600 mm, produs la Fabrica de mașini-unelte și agregate din București, locomotivă electrică de 5 100 kw de la uzina „Electroputere“, micro-motoare și transformatoare, tractoare universale pe roți și șenile, autoturismul „Dacia“ și autovehiculele „Aro-240“ și „M-416“, o largă gamă de produse chimice, bunuri de larg consum.

Sortimentul variat și nivelul calitativ al mărfurilor prezentate, ca și numărul mare de întreprinderi expozante, au scos în evidență dorința României de a-și adînci și dezvolta în continuare schimburile economice.

PREMIERA INDUSTRIALA

O nouă victorie a siderurgiei românești: la Hunedoara a intrat în funcțiune furnalul nr. 9 de 1 000 m.c. El va da de aproape 14 ori mai multă fontă decît a produs Hunedoara în anul 1938 și de peste 4 ori mai multă decît a realizat întreaga siderurgie românească în același an. Furnalul nr. 9 este al treilea furnal de 1 000 m.c. din Hunedoara.

MAȘINA DE MARE
CAPACITATE

Proiectanții din cadrul Grupului de uzine pentru aparataj și mașini electrice din Craiova au realizat un nou tip de mașină de mare capacitate. Este vorba de transformatorul-bloc de 400 MVA destinat echipării centralei termoelectrice Rovinari-Rogojeu, cel mai mare produs de acest fel realizat pînă în prezent în țară.

Turneul T.E.S. în S.U.A.

(Urmare din pag. I-a)

zorală și despre jocul principalilor interpreți.

O cronică deosebit de favorabilă a apărut în ziarul „Morgenfreiheit“ din New York.

Franz Auerbach, directorul teatrului și totodată cel care semnează regia spectacolului „Dibuk“, a vorbit la televiziunea din New York despre activitatea TES-ului.

În comunitățile evreiești din vestul Germaniei exista obiceiul de a se întocmi liste ale enoriașilor decedați (*Memorbuch*), spre a servi la ceremonia de comemorare (*Ikhor*). Nu se cunoaște exact care este originea cuvântului *Memorbuch*. Unii au fost de părere că provine de la cuvântul latin *memor* (amintire) și cel german *Buch* (carte). Alții au dedus că — deoarece cartea

meridiane

IZVOARE ISTORICE

această este depusă pe *almemor* — și-a înșușit numele acestuia, care apoi s-a transformat în *Memorbuch*. În orice caz, apariția acestor cărți este legată de istoria comunităților din Renania.

Un asemenea *Memorbuch* al comunității din Metz a fost recent tradus din limba ebraică în franceză de către Simon Schwartzfuchs, decanul facultății de litere a Universității Bar-Ilan din Israel și publicat de către Societatea de istorie și de arheologie din Lorena. Volumul conține 865 de inscripții, care aruncă lumină asupra vieții și obiceiurilor membrilor comunității evreiești din Metz, între anii 1575 și 1724. Informațiile, pe o perioadă de două secole, sînt uneori foarte precise și de o importanță deosebită.

Una dintre însemnări amintește pe „Gitten, fiica lui Israel, care s-a devotat celor vii și celor morți, a făcut numeroase acte de caritate și a mers toată viața sa de două ori pe zi, dimineața și seara, la sinagogă. Ea s-a rugat cu devoțiune și timp de cîțiva ani a posedit în fiecare luni și joi. Timp de peste 40 de ani, nu a mîncat niciodată în afara casei sale. Fiii ei au făcut un act de caritate în memoria ei. Decedată și înmormîntată la 25 Kislev 5400 (21.2.1639)“.

Altă însemnare amintește pe „înțeleptul păstor al obștii, Jacob, fiul rabinului Ieremia Halberstatt, care a trăit în dreptate, s-a mulțumit cu puțin, a studiat Legea, a slujit cu dezinteres și devotament pe credincioși. A fost un păstor spiritual credincios, care de mai multe ori a fost trimis de obște la curtea ducelui de Lorena, pentru a îndepărta pericolul care o amenința. Chiar la vîrsta de 72 de ani s-a dus la curtea regelui, unde a stat douăzeci de luni...“

De asemenea este amintit „sindicul și ștadlan-ul David Isaac, fiul lui Iehuda, care a făcut numeroase demersuri pentru obștea din Metz, riscîndu-și de multe ori viața în călătorii pline de primejdii. A fost la Paris, unde a vorbit personal cu regele; a fost și în Germania pentru a-și îndeplini misiuni pe lângă prinți și duci. A dus o viață de ascet, mergînd la sinagogă dimineața și seara, s-a rugat cu fervoare și a lăsat un legat pentru săraci. Decedat și înmormîntat la 15 Iar 5459 (28.12.1698)“.

Memorbuch-ul din Metz, tradus în limba franceză, se află la biblioteca lui *Hebrew Union College* din Cincinnati (SUA). Se pare că acesta nu este decît o copie făcută după original de un anume Netanel Dov Cahen, șameș al comunității din Metz, care menționează că a copiat-o după un vechi manuscris, scris pe pergament.

Comunitatea lui Baruh Spinoza și a Annei Frank

Comunitatea evreiască din Olanda este una din cele mai vechi și mai importante din apusul Europei. Din rîndurile ei au ieșit rabini și erudiți eminenți, filozofi — e destul să-l amintim pe Baruch Spinoza — scriitori și medici renumiți. Tiparnițele de la Rotterdam, Amsterdam și Haga au imprimat ediții prețioase ale Bibliei și Talmudului. În școlile rabinice cuvîntul Torei a răsunat neîntreput veac după veac...

Nu se cunoaște cu exactitate perioada cînd s-au stabilit primii evrei pe teritoriul care formează acum Olanda dar se presupune că neguțătorii evrei au însoțit armatele romane în regiunea sudică a țării, pe atunci împărțită în numeroase ducate și comitate.

Documente care să menționeze prezența evreilor datează abia din secolul al XII-lea. Prima mențiune se referă la un evreu din Rolduc (Limburg), din anul 1146. Mai multe date provin din secolul al XIII-lea, în special privind provinciile Brabant, Gelderland, Overijssel și Limburg. La moartea ducelui Henric al II-lea (1261) acesta a cerut prin testament ca evreii să fie expulzați din Brabant. Văduva sa însă s-a arătat îngăduitoare, iar Ioan al II-lea (1309) a luat un mare număr de evrei sub protecția sa și i-a adăpostit în castelul său din Brabant, cu ocazia unor tulburări, care au costat viața a 110 evrei.

În anii 1340 și 1350 evreii din această parte a Europei au fost victimele persecuțiilor provocate de ciurma neagră. Totuși în secolul al XIV-lea se consemnează existența unei școli *Judeorum* (probabil o sinagogă).

În legătură cu următoarele două secole, există puține date despre existența unor evrei pe teritoriul actualei Olande. Din registrele rămase de la ducele de Gelderland reiese că în mai multe localități ale acestei provincii trăiau evreii și că existau așezări evreiești și la Limburg. Spre sfîrșitul secolului al XVI-lea evreii au fost expulzați din Gelderland și din alte provincii.

PRIMELE COMUNITĂȚI

Documente datînd din anul 1590, menționează existența unei comunități de marani în orașul Amsterdam. În anul 1600 se înființează, în taină, comunitatea *Bet Jacob* dar lipsa libertăților religioase îi determină pe marani, ca și pe evreii veniți din Portugalia, Italia și Turcia să caute adăpost în altă parte. În anul 1604, orașul Alkmaar, iar în anul următor Rotterdam și Haarlem le acordă printr-o chartă dreptul de a construi o sinagogă, de a avea un cîmîtir propriu și de a tipări cărți ebraice.

În anul 1608 ia ființă o a doua comunitate evreiască, *Neveh Șalom*, al cărei întemeietor este Isaac Franco. Primul ei rabin a fost Joseph Pardo. Deoarece statutul legal al evreilor nu era clar definit, doi juriști, Hugo Grotius și Adriaan Pauw au fost însărcinați cu elaborarea unui regulament. Ceva mai tîrziu, provinciile Olanda și Friesland au hotărît să permită fiecărui oraș să adopte față de evrei atitudinea pe care o socoteau cea mai potrivită. Celelalte provincii le-au urmat exemplul, astfel că statutul evreilor se deosebea de la un oraș la altul. La Amsterdam nu mai existau restricții privind așezarea evreilor, dar ei nu puteau deveni *burghers* (ce-

Anne Frank

țărteni ai orașului) și erau înălțurați din majoritatea meseriilor; alte orașe erau mai liberale. În anul 1634, cînd a avut loc expediția în Brazilia, un mare număr de evrei sefarzi, în dorința de a găsi o sferă mai largă pentru activitatea lor economică, s-au alăturat expediției, dar cînd Brazilia a revenit din nou Portugaliei (în anul 1654) aceștia s-au întors la Amsterdam. Evreii askenazi, sosiți ulterior, au beneficiat și ei de drepturile pe care le aveau evreii sefarzi.

În prima parte a secolului al XVIII-lea, în partea de răsărit a țării, în regiunea învecinată cu Germania, au luat ființă mici comunități evreiești care s-au bucurat de asemenea de libertate religioasă. Neînțelegerile dintre evrei erau judecate de tribunalele provinciilor. Astfel s-a înființat la Amsterdam în 1673, cînd autoritățile orașenești au hotărît ca obștea evreilor veniți din Polonia să se contopească cu cea a evreilor originari din ducatele germane. Deoarece evreii nu puteau depune obîșnuitul jurămint, s-a introdus pentru ei o formulă specială, care nu avea însă nimic peiorativ.

MEDICI, ARTIȘTI, TIPOGRAFI ȘI ERUDIȚI

În pofida măsurilor restrictive la care erau supuși (printre care și excluderea lor din bresle) în secolul al XVII-lea „epoca de aur“ a Olandei, evreii sefarzi au cunoscut o anumită prosperitate economică datorită cunoașterii de limbi străine, legăturilor internaționale și experienței lor organizatorice, mai ales începînd din anul 1610, cînd Amsterdamul a devenit un centru comercial internațional. Evreii sefarzi au fost atrași de industrie, îndeosebi de industria diamantului. Dar mare faimă și-au cîștigat prin cărțile pe care le-au tipărit. În anul 1626 aceștia tipăriseră un mare număr de cărți, la un nivel tehnic foarte ridicat pentru acele timpuri.

Secolul al XVIII-lea, „epoca de aur“ a Olandei a fost și o epocă de dezvoltare culturală a comunității evreilor sefarzi. Profesia de medic era foarte răspîndită printre ei, cîteodată fiind mai mulți în aceeași familie, ca de pildă familia Pharar (Abraham „el vîie“, David și Abraham) sau familia Bueno, care a dat opt medici, cel mai vestit dintre ei fiind Joseph, care în anul 1625 a fost chemat să-l îngrijească pe prințul Maurits de Nassau, și fiul său Ephraim Bueno, căruia Rembrandt i-a făcut portretul. Alte familii de medici vestiți au fost De Meza, Aboab, De Rocamora etc. Dar cei mai renumiți medici evrei au fost Zacutus Lusitanus și Isaac Orobio de Castro. Începînd din anul 1655, unii medici din țări străine veneau la Leiden și Utrecht să-și completeze studiile în domeniul medicinei. Printre evreii sefarzi au apărut și o serie de artiști, ca decoratorul de manuscrise Șalom Italia și gravorul Jacob Gadella; scriitori, ca Da-

niel Levi Miguel Barrios, primul istoric al comunităților marane din Olanda etc. S-au scris piese de teatru și poezii în limbile spaniolă și portugheză și s-au creat două cenaculuri speciale în care se studia poezia spaniolă.

CENTRU AL ÎNVĂȚĂTURII SFINTE

Curînd Amsterdam a devenit un centru important al studiului Torei. Pentru a putea asigura noii generații o temeinică educație religioasă, cele două comunități din Amsterdam, *Bet Jacob* și *Neveh Șalom* au întemeiat în anul 1616 ieșiva *Ets Haim*. Datorită eforturilor depuse de cărturari sefarzi ca Saul Levi Morteira și Isaac Aboab de Fonseca, această ieșivă a devenit renumită. Printre profesorii care s-au succedat se numără Manase ben Israel, Moses Rafael de Aguilăr și Iacob Sassportas. Înaltul nivel al studiilor a fost asigurat și de posibilitatea de a tipări cărți teologice, științifice și literare în limba ebraică. Unii dintre cei mai renumiți scriitori au fost Moses Zacuto, Solomon de Oliveyra, Joseph Penso de la Vega, iar în secolul al XVIII-lea, Davis Franco Mendes.

Întoarcerea maranilor la iudaism a provocat multe dispute cu privire la caracterul religiei lor. În anul 1618, ca rezultat al neînțelegerilor ivite, un grup de evrei strict ortodox a părăsit comunitatea *Bet Jacob*, înființînd comunitatea *Bet Israel*.

Spre deosebire de sefarzi, askenazii s-au răspîndit în mici comunități prin întreaga Olandă, deși centrul lor principal era tot Amsterdam. Se crede că primii evrei askenazi au sosit în acest oraș cînd prin anul 1620, înții din Germania, apoi din Polonia, iar prima lor comunitate a luat ființă în anul 1635. La început au luat ființă comunități pe principiul țării de origine, dar mai tîrziu, în baza hotărîrii organelor de stat, ele au fuzionat. Noua comunitate a depășit ca număr comunitatea sefară, totuși i-a rămas subordonată pînă la sfîrșitul secolului al XVIII-lea.

În secolul al XVII-lea, în afara celei din Amsterdam au mai luat ființă comunități askenaze la Rotterdam și la Haga, de asemenea comunități mai mici în orașele din apropierea graniței spre Germania, ca Groningen, Friesland, Overijssel, Gelderland. În secolul al XVIII-lea numărul acestora a sporit.

Din punct de vedere cultural, ieșivele askenaze erau dependente de cele din Germania și Polonia, de unde veneau majoritatea rabinelor. Limba vorbită era idîș, amestecat cu cuvinte olandeze.

După ocuparea Olandei de către Franța și înființarea Republicii Batavia (1795) a fost proclamată emanciparea evreilor din Olanda. Ceva mai tîrziu a fost creată o organizație comună a tuturor evreilor din Olanda, sub patronajul unui consistoriu central și pe baza unui concordat a stabilit relațiile dintre askenazi și sefarzi (1810). Țara a fost împărțită în 11 districte în care trăiau 50 000 de askenazi și 5 000 de sefarzi, ultimii grupăți la Amsterdam și Haga. În această perioadă s-a publicat o traducere a Bibliei în limba olandeză.

ORAȘUL ANNEI FRANK

În ajunul celui de al doilea război mondial se aflau în Olanda 140 000 de evrei. După capitularea Olandei, s-au înființat în anul 1942 tabere de muncă, în care circa 6 000 bărbați evrei din 85 de orașe se aflau gata pregătiți pentru a fi expediți „pentru muncă în est“ cum se numeau la început deportările în lagărele de exterminare. Ceva mai tîrziu au fost arestate și femeile și copiii. Cînd s-a impus purtarea semnului distinctiv, măsura a întîmpinat rezistența populației olandeze. În semn de protest, steaua galbenă a fost arborată și de către mulți neevrei.

Începînd din vara anului 1942 și pînă în septembrie 1943 a avut loc deportarea în masă a populației evreiești la Mauthausen, Auschwitz, Sobibor, Terezin, Bergen-Belsen. Într-unul din ultimele transporturi se afla și Anna Frank, împreună cu întreaga ei familie, descoperită de Gestapo în mansarda casei din Amsterdam. Tîna fată a devenit un simbol al suferinței evreilor olandezi...

Către cititori

Reînnoiți-vă din timp abonamentul pe anul 1973, spre a vă asigura primirea în continuare a revistei la domiciliu.

Costul abonamentului este de:
24 lei pe 1 an.

12 lei pe 6 luni;

Plata se face la casieria F.C.E.M. din str. Sf. Vineri nr. 9 sau prin mandat poștal, pe adresa F.C.E.M. cont B.N.R. 49.8.01.000 Sector 4, București.

Calendarul ebraic

KISLEV

După Marheșvan, lună lipsită de sărbători, urmează Kislev, în care se prăznuiește sărbătoarea de Hanuca. În calendarul ebraic, Kislev este a treia lună în ordinea creării lumii, a noua după exodul din Mîtraim.

Denumirea de Kislev nu este ebraică; ea face parte din denumirile babiloniene, asiriene, persane etc. introduse după exilul babilonean. În Biblie, denumirea de Kislev o găsim de două ori: în cartea Zaharia (7—1): „În anul al patrulea al regelui Darius, cuvîntul Domnului i-a vorbit lui Zaharia în a patra zi a lunii a noua, care este luna Kislev”; în cartea Nehemia: „Istorisirea lui Nehemia, fiul lui Hacoia; în luna Kislev...”. În afară de cele două locuri amintite în Biblie, denumirea Kislev apare și în Mișna, de asemenea de două ori. În Tratatul Taanit (1—5): „Dacă vine Roș Hodeș (începutul lunii) Kislev...” și în Trat. Roș Hașana (1—3): „Peste 6 luni se trimit soli... în luna Kislev, în vederea sărbătorii de Hanuca”.

Au fost emise diferite presupuneri în legătură cu sensul denumirii de Kislev. Unii consideră că ea ar proveni de la cuvîntul Kesel sau Kisla, cu semnificația de „speranță de ploaie”. În scrierea cuneiformă a asirienilor, Kislev era numită „luna cu nori de ploaie”. Zodia lunii este Săgetătorul. După Midraș, iarna apare o stea Ksil, care simbolizează perioada de ploi. În scrierile hasidice găsim exprimată părerea că denumirea acestei luni arată spre viitor, spre sărbătoarea de Hanuca.

În luna Kislev a avut loc un eveniment istoric important — victoria Macabeilor asupra oștilor lui Antiohus Epifanus, care au profanat templul și curățirea lăcașului sfînt de păgîni. Evenimentul s-a petrecut în anul 166 î.e.n. În amintirea lui, de la 25 Kislev sărbătorim timp de opt zile Hanuca.

Și alte evenimente istorice au avut loc în luna Kislev. Așa, de pildă, la 21 Kislev, samarienii l-au rugat pe împăratul Alexandru cel Mare, care ocupase țara, să distrugă templul din Ierusalim și să clădească alt templu pe muntele Ghirizim. Alexandru Macedon a refuzat. Întrînd la Ierusalim a fost primit de rabi Simeon HaTadik, care i-a făcut o deosebită impresie.

La 17 Kislev a murit regele Herodes. Sub Herodes templul a fost înfrumusețat.

13 Kislev este, potrivit tradiției, ziua încheierii talmudului babilonean.

La 15 Kislev a decedat Rabi Iehuda Hanasi, redactorul celor șase Tratamente ale Mișnei.

La 19 Kislev 1772 a decedat la Mezerici Rabi Dov Beer, urmașul spiritual al lui Baal Șem Tov.

19 Kislev 1798 este ziua eliberării din temnița țaristă a întemeietorului mișcării „Habad”, rabi Șneer Zalman, denumit Taania. Adepții mișcării numesc această zi „Anul nou al hasidismului”.

Așadar, iată-ne în luna Kislev...

Zile umede și reci și deși nu e încă iarnă, frigul te pătrunde pînă la oase. De aceea, probabil, în idișul evreilor din Moldova Kislev a devenit verb, cu sensul de a ploua, a burnia...

În comunitățile din Maramureș era obiceiul ca în seara de Simhat Tora, cînd credincioșii se veseleau în sinagogă, unul dintre ei să se apropie de altmorm și să se rostosească: „Vă aduc la cunoștință că în vederea iernii care bate la ușă, fiecare dintre cei aici de față este obligat să-și procure haine călduroase, lemne și cartofi... Tot omul e înțut s-o facă, în afară de cei lipsiți de mijloace, care sînt scutiți...”

Cîtă amară ironie era în acest anunț glumeț! Bieții oameni făceau haz de necaz, căci ce altceva puteau face? Optimismul i-a ajutat să supraviețuiască. Așa a fost odată.

Astăzi, deși a venit luna Kislev, cu frig și umezeală, situația oamenilor e cu totul alta. Cei vîrstnici, care au muncit în viață, primesc pensie de la Stat, cei neputincioși, fără vechimea legală, ajutor social.

E locul său adăugăm aici cîteva cuvînte, în acest context, despre activitatea pe această linie pe care o desfășoară Federația Comunităților Evreiești Mozaice din România. Paralel cu chestiunile de cult, de întreținere a așezămintelor religioase etc., activitatea de ajutorare a coreligionarilor bătrîni, bolnavi, fără familie, constituie un capitol foarte important.

Numeroși coreligionari primesc lună de lună ajutor bănesc prin mandat postal. În acest fel demnitatea celor asistați este respectată, nimeni în afară de destinatar necunoscînd caracterul acestei trimiteri.

Peste 10 000 de persoane primesc în pragul iernii efecte și îmbrăcăminte călduroasă de bună calitate.

Un număr mare primește periodic pachete consistente cu produse alimentare, cu care să-și prepare la domiciliu masa.

Peste 2 000 de persoane iau zilnic masa la cele 9 cantine rituale ce funcționează pe lângă comunitățile din București, Iași, Botoșani, Dorohoi, Galați, Cluj, Arad, Oradea și Timișoara. Plata se face după posibilitățile fiecăruia, cei lipsiți de mijloace fiind scutiți cu totul.

La București și în alte cîteva centre, funcționează un serviciu de transport a hranei calde la domiciliul celor nedepasabili. În fiecare zi, aproape de ora prînzului, mașinile comunității duc la cîteva sute de adrese un prînz cald, gustos și consistent.

Însfîșit, un serviciu medical asigură în permanență supravegherea persoanelor bătrîne sau bolnave, medicii deplasîndu-se la domiciliul celor nedepasabili. Pentru uzul acestor coreligionari a fost creat un serviciu de surori medicale și îngrijitoare, care vin în mod regulat spre a se îngriji de igiena bolnavilor, spălarea așternutului etc.

„E Kislev, afară e rece și umez, dar astăzi, slavă Domnului, nimeni la noi nu suferă de frig sau de foame...”

VIZITA UNEI DELEGAȚII „JOINT”

În timpul ședinței de lucru cu conducerea Federației Comunităților Evreiești Mozaice din România.

În zilele de 12—18 octombrie a.c. obșteea noastră a primit vizita unei delegații a organizației American Joint Distribution Committee. Delegația a fost alcătuită din d. Judge Winnet, d-na și d. Max Karl; d-na și d. Emanuel Goldberg; d-na și d. William Glazier; d-na și d. Abe Loskove. Delegația a fost însoțită de d. Moses Levine și d-ra Cecile Misrahi, din conducerea europeană a „Joint”-ului.

În timpul șederii lor în țară, oaspeții au luat cunoștință de activitatea și realizările Federației Comunităților Evreiești Mozaice pe diferite țărmuri și în mod special de felul cum se realizează în fapt programul de sprijinire a coreligionarilor bătrîni, bolnavi, fără familie, inițiat de F.C.E.M. cu sprijinul „Joint”-ului.

În ziua de 13 octombrie a.c. delegația a făcut o vizită conducerii Federației și a Comunității evreilor mozaici din București. Dl. Șef rabin dr. Moses Rosen a prezentat o expunere asupra activității instituțiilor noastre.

Oaspeții au vizitat așezămintele religioase ale comunității din București, secția de asistență a Federației, căminele de bătrîni, centrele de distribuție de alimente rituale și îmbrăcăminte de iarnă, centrul medical, exprimîndu-și admirația pentru felul cum este organizată activitatea.

În seara zilei de 13 octombrie au luat parte la serviciul divin de Kabbalat Șabat,

la templul coral. În predica rostită, Emnența Sa a salutat delegația, scoțînd în evidență semnificația religioasă și general umană pentru evrei a operii desfășurate cu sprijinul „Joint”-ului. A răspuns exprimîndu-și emoția și bucuria de a se afla în mijlocul coreligionarilor din România, d. Max Karl.

După serviciul divin, delegația a participat la un Oneg Șabat, masă tradițională de vineri seara, la restaurantul ritual din str. Popa Soare. Oaspeții au fost impresionați în modul cel mai plăcut de atmosfera de voce bună, cu adevărat sărbătorească, de participarea cursanților de la talmud tora, de măiestria corului acestor cursuri.

În zilele de 15—16 octombrie, delegația, însoțită de d. Daniel Segal, președinte și Martin Băluș, vicepreședinte al Comunității evreilor din București, au vizitat comunitățile din orașele Suceava, Botoșani, Dorohoi, Hîrlău și Iași, putînd astfel cunoaște alte aspecte ale activității efective desfășurate de obștile noastre.

În ziua de 17 octombrie a.c. membrii delegației, însoțiți de d. Șef rabin, au fost primiți de către d. prof. Dumitru Dogaru, președintele Departamentului Cultelor. Audiența a decurs într-o atmosferă cordială.

În ziua de 18 octombrie a.c. delegația a părăsit țara.

Fanny dr. Niemirower

În ziua de 16 octombrie a.c. a încetat din viață la București Fanny dr. Niemirower soția celui care între anii 1922—1939 a fost păstorul spiritual al comunităților evreiești din România.

S-a născut în anul 1877 la Anvers (Belgia), tatăl ei, Heinrich Margulies, fiind descendentul unei vechi familii rabinice care a dat un șir lung de cărturari și erudiți de seamă. Spre sfîrșitul secolului trecut, familia Margulies se stabilește la Iași, unde fiica avea să cunoască și să-și unească viața cu tînărul pe atunci rabin Iacob Niemirower. Înestrată cu alese calități sufletești și intelectuale, a stat alături de ilustrul ei soț, chemat să fie primul șef rabin al Federației Comunităților Evreiești din România.

Un întreg capitol de istorie a colectivității evreiești din această țară este legat de numele d-rului Niemirower. Dispărută a mers mină în mină cu eminentul ei soț, împărțînd cu el bucurile și greul unei vieți dăruite în întregime credinței și obștei. Casa lor, sanctuar în miniatură, a fost vizitată, în decursul timpului, de oaspeți de seamă, printre care e destul să amintim de Salom Alehem, Max Nordau, Nahum Sokolow și mulți alții.

Dumnezeu i-a hărăzit o viață lungă, asemenea patriarhilor noștri. Pînă în ultima clipă spiritul ei a rămas viu, inteligența nealterată. Era la curent cu viața obștei, bucurîndu-se pentru fiecare din realizările noastre. Pînă în clipa ultimă, a fost înconjurată de grija, respectul și venerația obștei.

La aflarea tristei vești a săvîrșirii din viață a celeia ce a fost Fanny dr. Niemirower, conducerea Federației a luat toate măsurile ca ceremoniile funerare să se desfășoare în mod corespunzător. Eminentă Sa d. Șef rabin dr. Moses Rosen și d-na, prim rabin I. M. Marilus, conducătorii Federației și ai Comunității evreilor din București, precum și un mare număr de coreligionari au venit s-o conducă pe cel din urmă drum. În capela mortuară a cimitirului Filantropia a fost oficiat un serviciu

divin de către prim-cantorii Harnik și Iucovsch, acompaniați de corul templului coral.

D. Șef rabin dr. Moses Rosen a evocat personalitatea dispărutei, închinînd totodată un gînd pios ilustrului ei soț. D. Daniel Segal, președintele Comunității evreilor mozaici din București și Leopold Rubinstein, în numele templului coral, au rostit cite un cuvînt la despărțirea din urmă.

Intr-o atmosferă de adîncă reculegere, Fanny dr. Niemirower a fost condusă apoi la locul de veci, unde va odihni de aici înainte alături de cel care în această lume i-a fost însoțitor în viață.

DECESE

În perioada 11—25 octombrie 1972, în cîmîtrele Comunității evreilor din București au fost înhumate următoarele persoane:

Reiner Nisim (68 ani), R. Vilcea; Ritzinger Fany (89), Șoseaua Vitan 77; Vigder Litman (71), Calea Rahovei 34; Wagner Sali (77) Meteor 50; Gross Ilia (77), Vlad Județul 23; Caner Max (75), Gazelei 32; Stern Riza (73), Întrearea Birsei 48; Forsmit Moritz (68), Gheorghe Manea 20; Negri Noel (71), Bradului 16; Weintraub Berca (84), Dudești 98; Zvoristeanu Leizer (75), Mihai Bravu 150;

Stern Ghidale (79), Dobrici 10; Vexler Ella (94), Bradului 16; Bercu Alter (81), Pictor Vermont 5; Klempfner Leon (67), Zaveriei 6.

TEMPLUL CORAL angajează cîntăreți (tenori, bași, baritoni) pentru cor. Doritorii sînt invitați a se adresa conducerii templului, str. Sf. Vineri 9, între orele 11—13.

Omagiu făuritorilor lui Bereșit

Sub acest titlu, ziarul „Maariv” din Tel-Aviv cu data de 4 octombrie a.c. a publicat un articol al d-lui Șef-rabin dr. Moses Rosen, din care reproducem mai jos.

În zilele acestea de început ale Anului nou, redeschidem cu evlavie Bereșit — Cartea Începutului și ne cufundăm în preluirea acestei sfinte noțiuni. Înălțăm un elogiul d-ului act al Creatiei, datorită căruia din neființă a luat naștere ființa. Preamărim atât la începutul acestui capitol al Cosmogoniei, în cuvântul ברא cît și la sfîrșitul său, în cuvîntul לעשות ideea muncii creatoare, care pune capăt haosului הוהו ורוח și orînduiește viața pe trănice temeiuri.

Răși ne învîlă că acest cuvînt magic Bereșit evocă și noțiunea Eretz-Israelului, căci pămîntul cel sfînt e începutul dumnezeieștii vreri, e pivotul ארץ existenței noastre.

Acum nouă decenii, cei care au pornit de pe meleagurile românești spre Eretz-Israel, au fost pătrunși de acest crez în Bereșit, în miraculoasa noastră putere de a crea din nou, de a transforma ארץ neînțînă în ארץ înflorită. Ei o știau din rugăciunile care i-au însoțit încă din

leagăn, o știau de pe buzele părinților și străbunilor, o știau din Tora cea sfîntă cu care și-au împletit destinele. Știau că „țara cea fără de popor” își așteaptă cu însetare poporul pe care numai cei care nu-i înțelegeau gîndirea și simțirea îl etichetbau ca fiind „fără de țară”.

Ei au știut să înfrîngă tot ce li se ridica în cale: scepticismul unora, vicisitudinile naturii și primejdii fără de număr. Le-au învins pe toate, căci ei erau

מאמינים בני מאמינים

animați de o sfîntă credință, care nu mai era de mult numai o speranță, ci constituia în adîncurile lor sufletești o certitudine că ארץ על פני שיחממה — deși întîrzie, mîntuirea nu se poate să nu vină.

Referindu-se la voința poporului nostru de a împlini cuvîntul profeților autorul scrie: „Acestei miraculoase simfonii a muncii care își înalță de 90 de ani încoace accentele pe plaiurile sfinte: acestei cuceriri eroice, pas cu pas, a deșertului spre a-l transforma în grădini înfloritoare și prosperitate; acestui nezdrcinut dor de pace, care să îngăduie tuturor să-și desfășoare talentele și capacitatea spre a face viața mai frumoasă; tuturor acestora li se închină omagiul lui Bereșit, omagiu către actul binefăcător al creației.

Vizita în Israel a Eminenței Sale d. Șef rabin dr. Moses Rosen

(Urmare din pag. 1-a)

evrei originari din România. Eminența Sa a rostit un discurs din care reproducem un fragment. Au mai luat cuvîntul d-nii: Iosef Almoghi, ministru, Louis Pincus, președintele Agenției Evreiești, Itzhak Korn, deputat în Knesset, președintele Asociației evreilor originari din România, Reuven Rubin, președintele Ligii de prietenie Israel-România.

Cu prilejul aceleiași aniversări, excelența Sa d. Zalman Shazar, președintele statului Israel, a primit, la palatul prezidențial, o delegație alcătuită din 200 de reprezentanți ai evreilor originari din România. Delegația a fost condusă de d. Itzhak Korn, deputat în Knesset. În discursul pe care l-a rostit, președintele Shazar a adus un vibrant omagiu conducătorului spiritual al credincioșilor evrei din România. Vorbitorul s-a exprimat în termeni elogiși despre realizările pe tărîm religios, cultural, social etc. ale obștei evreiești din România, realizări posibile datorită sprijinului umanist al guvernului român.

În timpul șederii în Israel, d. Șef-rabin a acordat interviuri posturilor de radio și televiziune, vorbind despre realitățile din România și despre înfăptuirile Federației Comunităților Evreiești Mozaice.

În ziua de 11 octombrie a.c. Eminența Sa d. Șef rabin dr. Moses Rosen a avut la Tel-Aviv o întrevedere de lucru cu d. Samuel Haber, vicepreședintele executiv al organizației American Joint Distribution Commi-

tee. Au fost discutate chestiuni legate de ajutoarele acordate de Federația Comunităților Evreiești Mozaice din România în colaborare cu „Joint”-ul.

Manuscrisele lui Bar Kohba

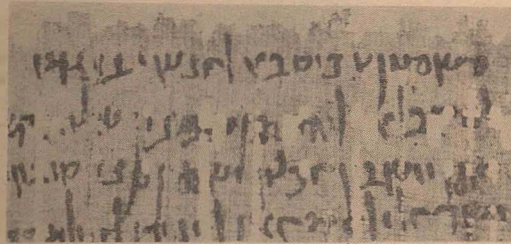
În anul 132, șazecei de ani după ce Titus a distrus cel de al doilea templu și Iudeea și-a pierdut independența, a izbucnit răscola împotriva stăpînitorilor romani. Înainte, dragostea pentru libertate s-a manifestat în răscoala națională de sub domnia lui Hadrian. La început, romani au suferit pierderi importante și Ierusalimul ca și cea mai mare parte a țării au revenit sub controlul evreilor. Cuceritorii au fost nevoiți să aducă trupe de elită, comandate de generali de seamă pentru a zăbobi rebeliunea. Ceea ce au făcut în anul 135, cu prețul unor imense suferințe pentru populație.

Amănunte despre drama ce s-a jucat atunci, aflăm din cartea lui Yigael Yadin Bar Kochba, apărută la editura londonă Weidenfeld și Nicolson.

După cum se știe, conducătorul acestei revolte a fost Bar Kochba (Fiul stelei), nume dat de luptătorii de sub comanda sa, care vedeau în el un Mesia. Adevaratul său nume era Simeon ben Kosiba.

Cea mai mare parte a cărții este consacrată descoperirilor făcute în ultimii ani în peșterile în care războinicii lui Bar Kochba s-au ascuns de oștile romane. În aceste ascunzători cei mai mulți au pierit de foame. De pe urma lor au rămas obiecte din bronz, argilă, sticlă și textile. Uscăciunea excepțională a aerului din deșertul Iudeei a contribuit la păstrarea acestora. Mai ales a textilelor — în general mai greu de conservat — care atestă gustul și tehnica pricepută a celor care le-au creat.

Dar cel mai prețios rezultat al cercetărilor arheologice pe care ni le descrie

Yigael Yadin sînt cele cîteva manuscrise ale lui Bar Kochba. Grație acestor descoperiri senzaționale, dintr-un erou de legendă Bar Kochba a devenit un personaj real.

De o importanță considerabilă sînt manuscrisele lui Bar Kochba găsite în grotă Vadi Murabbat. Ele confirmă imaginea tradițională a unui Bar Kochba conducător de oști implacabil care nu a tolerat dezordinea și indisciplina. Tot ele ne relevă pietatea sa religioasă. Astfel, în pofida situației critice în care se afla, el este preocupat să trimită un transport cu cele patru soiuri de fructe (Arba minim) necesare în ritualul sărbătorii de Sucot.

Unul dintre manuscrisele lui începe astfel: Simeon bar Kosiba, nasi (conducător) al lui Israel, către Iehonatan și Masabala, pace. Căutați și luați grîul care este în posesiunea lui Hanun...“.

Deosebit de impresionant este alt manuscris, o scrisoare a lui Bar Kochba prin care acesta îi mustră pe cei din Ein Ghedi pentru nepăsarea lor față de soarta poporului: „Traiți, mincați și beți, profitînd de bunurile casei lui Israel, fără să vă sinchisiți de frații voștri...”

Descoperirea manuscriselor lui Bar Kochba constituie una din acele împrejurări fericite care au urmărit dintre cele mai importante asupra studiului istoriei.

Etica medicală în iudaism

Din cele mai vechi timpuri, evreii au manifestat un interes deosebit pentru arta și știința medicală. Astfel, în Biblie, Atotputermicul este considerat ca un mare talmăduitor (Exodul 15, 26).

În exercitarea profesiei de medic, obligațiile morale erau considerate ca primordiale.

Capitolul 38 din Ben-Sira consacră elogiul profesiei de medic. Textul original iudaic al acestei cărți de înțelepciune a fost descoperit de S. Schechter, către sfîrșitul secolului trecut; înainte de această descoperire, cartea era cunoscută doar în versiune greacă. Capitolul amintit începe cu următoarele cuvinte: „Cinstește-te pe medic înainte de a avea nevoie de serviciile lui”.

Domeniul vast al eticii și politeței medicale se prelungește de la Talmud (reclat definitiv în sec. IV e.n.) pînă spre sfîrșitul secolului al XVIII-lea, Grijă deosebită pentru vindecarea celor în suferință prezintă o continuitate nădărușă și Talmudul abundă în detalii pe această temă, căreia îi conferă un caracter net juridic. Obligația de a asista și de a vindeca un suferind (Exodul 21, 18—19) se împletește cu aceea de a repara un prejudiciu (aici pierderea sănătății) și embriotomia în cazul morții mamei. Dacă viața unui bolnav este în pericol i se poate acorda întreaga asistență și în zi de Sabat.

În situația de suferință, Talmudul (Baba Kama, 82—87) arată că compensația constă în îndeplinirea a patru obligații: repaus, tratament medical, despăgubiri pentru suferință și dezonoare. Astfel, compensația referitoare la dezonoare, tratată cu multe detalii în izvoarele talmudice, umește prin sensibilitatea redactării. Talmudul adaugă că medicul poate fi recompensat pentru munca depusă la patul bolnavului.

Învățătura talmudică interzice orice lipsă de sensibilitate față de cei în suferință. Un exemplu: vindecătorul Aba avea la locuința sa o „casă de milostenie” de la care bolnavii puteau să-și procure banii de care aveau nevoie pentru tratament și îngrijire medicală. În cazul în care suferindul era lipsit de orice mijloace materiale, vindecătorul, adică medicul, refuza orice onorariu (Talmud, Taanit, 21b).

O făgăduință, am zice un jurămint medical, de o mare demnitate umană (asemănător cu cel al lui Hipocrate) este cel al lui Asaph Judeus (sec. VII), el fiind primul autor medical de limbă ebraică. Asaph a trăit în antice Mesopotamie și Palestina. Textul acestui jurămint a fost descris pentru prima dată de L. Dukas (1859), care citează în ebraică primele fraze, omînd însă restul (care prezintă un pregnant caracter teologic). Publicarea integrală a textului a fost îngrijită de B. Goldberg în 1861, conform manuscrisului aflat la Biblioteca Națională din Paris. Ulterior, jurămintul lui Asaph a fost studiat de mulți cercetători, îndeosebi de L. Venetianer care, în 1915, l-a tradus în limba germană.

Norme medicale, ca și legi generale de comportament sînt incluse într-un compendiu redactat de Isaac ben Salomon Is-

raeli, care a trăit la Kairuan, spre sfîrșitul sec. IX și începutul sec. X. Manuscrisul acestei opere a fost descoperit și apoi publicat de savantul italian Soave (1861).

Un adevărat tom de echitate e acel Sefer ha Yosher scris în Franța secolului al XIII-lea. Este o scriere medicală în care normele etice se referă la tratamentul bolnavilor de altă credință decît cea iudaică.

Pe durata evului mediu nu găsim alte norme datorate unor autori evrei, în schimb se poate aminti despre testamentul lui rabi Judah Ibn Tibon (sec. XII), medic și traducător, sau despre un alt rabin învățat, Judah din Ratisbona (sec. XII—XIII) autorul unei lucrări despre morală — Sefer Hasidim.

Începînd cu secolul al XVI-lea, apar o serie de lucrări conținînd norme etice și medicale. Printre acestea amintim despre acel Curatorium medicinalium centuria sexta a lui Amatus Lusitanus (1599) și despre Introitus medicus ad praxim de Zacutus Lusitanus (1642), operă completă dedicată eticii medicale. Această din urmă carte conține, printre altele, 80 de reguli, care au fost traduse din latină în ebraică de Iacov Zahalon, medic și rabin la Roma și Ferrara. Cartea acestui autor, intitulată Otzar Hahaim (Comoara vieții) a văzut lumina tiparului la Veneția anilor 1683. În apendice, sub titlul „Avertismente la îndemîna medicului” sînt înșirate 77 de aforisme.

Alte norme etico-medicale sînt înserate în Sefer ha-Haim (Cartea vieții) a lui Simon Frankfurter (1703). Interesantă ne pare remarcă cercetătorului israelian de istorie a medicinei, Joshua O. Leibowitz, care într-o comunicare științifică (1970) arată că un text despre etica medicală atribuit mult timp lui Maimonide și publicat în cîteva rînduri atît în Germania cît și în Franța, aparține de fapt lui Marcus Herz (1783), medic și filozof care a trăit la Berlin. Lucrarea se intitula „Jurămintul medicului înainte de vizitarea bolnavului”. Ediția princeps (1783) a fost publicată anonim de o revistă germană.

Practica medicală ocupă un loc central în legislația religioasă ebraică. În codul intitulat Șulhan Aruh figurează capitolul „Legea medicului”, care tratează despre îndatoririle vindecătorului. Acest mare cod este opera rabinului Iosef Caro și a fost publicat în 1565, la Veneția. În felul acesta, deontologia medicală a fost încorporată într-un corpus de lege aparținînd în măsură egală domeniului jurisprudenței și teologiei. De remarcă că prevederile înserate aici sînt deosebit de exigente, ele depășind adesea normele de etică medicală devenite uzuale. Versiunea franceză a apărut în coloanele revistei de Istorie a medicinei ebraice nr. 69 din 1965, sub semnătura lui J. O. Leibowitz.

Astăzi, probleme privind etica medicală în iudaism formează una din preocupările profesorului Henri Baruk de la Paris. În multe publicații, universitarilor amintim imbină progresele tehnice ale contemporaneității cu deontologia medicală ebraică tradițională.

M. PLANT

JACQUES PINELES

La 15 noiembrie se împlinesc 35 de ani de la prematura încetare din viață a lui J. Pineles, căruia îi datorăm prima lucrare mai amplă în românește de cunoaștere a istoriei evreilor din cele mai vechi timpuri pînă în epoca contemporană.

Născut la 24 decembrie 1894 într-o familie de intelectuali ieșeni, Jacques Pineles a absolvit liceul „Național” cu planul de a urma ingineria. A luat parte ca subofițer la războiul din 1916—1918, fiind grav rănit.

Personalitate de o rară distincție sufletească și de o desăvîrșită probitate etică, a urmat dreptul și a profesat avocatura. Satisfacțiile morale și intelectuale le-a găsit însă în activitatea culturală, fiind un

conferențiar distins, remarcabil prin eleganța și sobrietatea expunerii.

S-a pregătit serios, mai ales studiînd opera lui Graetz și Dubnov, pentru ciclul de conferințe despre istoria evreilor pe care le-a ținut la „Toynbehall” din Iași. Ele au fost temeiul volumului „Istoria evreilor”, apărut la Iași în 1928. Meritorie prin seriozitatea și accesibilitatea prezentării materialului, lucrarea s-a bucurat de o a doua ediție în 1935. În prefață, profesorul O. Taffrail scria: „Dl. Pineles scrie clar și întrebunțează o metodă pur istorică, adică este obiectiv și cercetător al izvoarelor și studiilor de valoare care au apărut în străinătate cît și la noi”.

Pe lîngă activitatea publicistică și culturală, J. Pineles a avut și o activitate oștească.

De rîndul ăsta nu ne aflăm în vagonul de la treia decît vreo treizeci-patruzece de călători și ne simțeam destul de bine cu toții. La drept vorbind, numai cei care apucaseră locuri din vreme se simțeau bine. Ceilalți, stăteau în picioare, înghesuși printre bănci. Dar asta nu-i împiedica să se amestece în vorbă și ei. Și vorba era foarte-foarte înșufleșită. Toți spuneau cîte ceva — și toți, deodată. Ca de obicei. Era dimineață. După o noapte de somn călătorii au mîncat, s-au aflat bine-bine de tot cu țigări și erau cu toții bucuroși să vorbească.

Despre ce? Despre cîte în lună și în stele. Fiecare ar fi vrut să povestească ceva nou, ceva neobișnuit, ceva care să-i silească pe ceilalți să-l asculte. Dar nimeni nu izbutea s-o ducă pînă la capăt. Toți săreau mereu de la una la alta. Nu înțelegă bine unul să vorbească despre lipsa de grîu și de orz, că îndată venea altul cu o poveste despre războiul cu Japonia. Dar nu ne oream la război, nici măcar cinci minute, că ne și trezeam la revoluție... de la revoluție la Constituție, de la Constituție la pogromuri, de la pogromuri la Dreyfus, la alungarea evreilor de la sate, și la altele și altele altele: falimentele, foamete, holeră, Purișchichi, Azeev.

A-ze-ev!

A fost destul ca unul să amintească de numele ăsta, pentru ca întreg vagonul să înceapă să fiarbă: Azeev, și iar Azeev, și încă o dată Azeev.

— Să mă iertați, dar sînteți cu toții niște proști! Faceți gâlăgie grozavă cu Azeev!... Auzi!... Azeev... Dar cine mi-e Azeev ăsta? Un păcătos de gâlnar, un denunțator, o halmaia, o nimica și o paranimica... Dacă m-ați ruga mult, v-aș povesti eu ceva despre un smecher... și încă un smecher de-ai noștri din Caminca... și ați spune și voi că Azeev e un fleac pe lingă el.

Așa ne-a vorbit un călător dintre cei care nu aveau loc pe bănci și stăteau în picioare. Întorc capul, ridic ochii și văd pe unul îndesat, cu o șapcă pe cap, plinul și roșu la față, cu ochi zîmbitori și cu toți dinții de sus lipsă. De asta, în loc de z spunea j și tocmai de asta la el, Azeev suna Azeev. De cum l-am văzut, mi-a plăcut. Înfățișarea lui, vorba lui, felul lui de a ne face proști pe toți-toate m-au cucerit dintr-o dată.

Cînd l-au auzit cum le vorbește omul ăsta din Caminca, toți din vagon au rămas o clipă uluiți, ca și cum le-ar fi turnat o găleată cu apă rece în cap. Dar și-au revenit repede în fire, au schimbat priviri de înțeles între ei și au răspuns omului din Caminca:

— Dacă vrei să te rugăm, te rugăm! Cu plăcere! Povestește-ne, s-auzim și noi ce grozăvie s-a întîmplat la voi, în Caminca. Dar de ce stai în picioare? Zici că n-ai unde să te așezi? Hei, oameni buni... ia mai strîngeți-vă puțin și faceți-i loc! Poftim, sezi.

Lumea, care ședea și așa destul de înghesușă, s-a îndesat și mai mult, ca să-i facă loc omului din Caminca. Și omul din Caminca mi s-a așezat, și-a dat cascheta pe ceață, și a început:

— Ascultați, oameni buni! Ceea ce o s-auzii, nu-i o poveste care se poate citi într-o carte și nici o istorie din o Mie și una de nopți. Este vorba de o întîmplare care s-a petrecut chiar la noi, în Caminca. Mi-a povestit-o tata, care o știa de la bunicu-meu. Era pe vremea lui Nicolae I, cînd cei osîndiți erau bătuți cu vergi de fier. Nu știți ce-i asta? Să v-o spun eu: omul era pus să se plimbe, să mă iertați de cuvînt, în pielea goală, așa cum l-a făcut mama, cam de vreo douăzeci de ori încolo și înapoi, pe între două șiruri de soldați înarmați cu vergi de fier, care trebuiau să-i facă ceea ce vă făcea dascălul la școală cînd nu știți lecția. Ați înțeles? Și într-o zi vine poruncă din partea guvernatorului... guvernator era pe atunci Vasilickov... să fie bătut cu vergile de fier unul Chivche. Cine era Chivche ăsta și cu ce a păcătuit el, n-aș putea să v-o spun întocmai. Cică ar fi fost un omuleț, nu prea deștept... holtei cam bătrîn... care ținea crîsmă în tîrg. Și dă Dumnezeu că într-o zi de dimineață se ia la ceartă cu niște țărani pentru cele sfînte... „Dumnezeu nostru”, „Dumnezeu vostru”... O vorbă tu, o vorbă eu... Pînă a fost chemat polițaiul și s-a încheiat proces-verbal. Bun! Dacă vezi că s-a ajuns la proces-verbal... haide, ia, crîsmă timpit ce ești, și pune repede pe masă o sticlă de rachiu... Să nu mai rămîna nici urmă de proces-verbal!... Zice el: Nu! Chivche, dacă a spus o dată o vorbă, așa rămîne!... Pe lingă toate, mai era și răios. Ce-și închipuia el? Că o să se aleagă cu o amendă de cîteva ruble și gata! Cui să fi trecut prin mîntă că pentru o prostie ca asta o să fie osîndit la bătaie? Scurt, Chivche a fost ridicat și băgat la pușcărie, pînă să se tragă cele douăzeci și cinci la spate, așa cum spunea legea lui Nicolae I.

Vă cam dați seama, nu?... ce zarvă a stîrnit la noi în Caminca, istoria asta. Și cînd credeți că se nimereste să se petreacă o nenorocire ca asta? Tocmai noaptea și tocmai în ajun de sîmbătă. Așa că, a doua

Șalom Alehem

UN OM CARE NU IARTĂ

zi, dimineață, cînd s-a adunat lumea la sinagogă, numai despre asta a fost vorba. „Chivche a fost închis!”... „Chivche a fost osîndit la bătaie!”... „Bătaie? De ce?”... „Pentru o prostie, pentru un cuvînt!”... „O năpastă!”... „Care năpastă? De ce nu-și ține omul gura?”... „El și? Pentru alia lucru bătaie? Bătaie cu vergi de fier? Se poate?”

Și așa a clocoțit tîrgul, ca un cazan, toată ziua de sîmbătă, pînă sîmbătă seara. Sîmbătă seara, bunicu-meu, Nisel Șapira îi spunea, se trezește în casă cu o grămădă de lume:

— De ce taci? Cum te rabdă inima să lași pe unul de-ai noștri din Caminca să fie bătut?

Bunicu-meu a început să se plimbe încetîșor prin odaie, de cîteva ori, încolo și înapoi, (așa-i era obiceiul: cînd voia să se gîndească, începea să se plimbe prin odaie de cîteva ori încolo și înapoi), după aceea s-a oprit și a spus:

— Copii! Duceți-vă acasă! Nu vă necăjiți! O să fie, cu ajutorul lui Dumnezeu, bine! Nici unul dintre noi, slava Domnului, n-a fost încă bătut pînă acum în Caminca și nu va fi, cu ajutorul lui Dumnezeu, nici de aci înainte.

Și în tîrg se știa că dacă Nisel Șapira spune ceva, trebuie să înțelegi că așa e. Să-l întreb: cum și de ce și pe unde? — asta nu-i plăcea lui bunicu-meu! Și într-adevăr, așa cum a spus bunicu-meu, așa s-a întîmplat.

Bunicu-meu s-a înțeles cu mai marii de la poliție și pușcărie, ca Chivche să moară chiar acolo unde se află, pentru o minută... Ce holbați așa ochii la mine? N-ați priceput? Sau vă temeți că a fost oprit, Doamne ferește? Nu vă speriați: nimeni nu umblă la noi cu otrăvă. Atunci, cum?

Afacerea a fost pusă la cale mult mai cu cap. Chivche trebuia să se culce seara tîrziu și să se scoale dimineață mort.

Zis și făcut. Într-o dimineață, vine unul de la pușcărie cu o hîrtie la bunicu-meu: cum, astă-noapte a murit în pușcărie unul, anume Chivche, și cum bunicu-meu e mare și tare pe la societatea de înmormîntare a evreilor, bunicu-meu este rugat să aibă grijă ca mortul să fie luat în primire și îngropat în cimitirul evreiesc... E frumos, nu? Aveți puțină răbdare. Nu vă bucurați încă! Trebuie să înțelegi că la mijloc nu era numai mortul. Aici doar se găseau amestecați și boieri din cei cu nasturi de aramă... Guvernatorul... bătaie cu vergi de fier... de l... nu-i de glumit! Așa că, mai înții trebuia ca doctorul să dea o hîrtie cum că l-a văzut pe Chivche numai decît după ce a murit și că mortul a murit de bătaie de inimă, un fel de apoplexie sau așa ceva... Hîrtia asta are osîndit-o guvernatorul și boierii ceilalți care erau înțelegi cu bunicu-meu... Și s-a isprăvit cu Chivche! Nu mai e Chivche pe lumea asta! Chivche a murit!

Cîte parale a plătit tîrgul pentru treaba asta, nu mai întrebă! Dar cine le-a învîrțit pe toate? Bunicu-meu, Dumnezeu să-l ierte! În bunicu-meu puteai să-i pui toată nădejdea. Și a scos-o la capăt, mănăilegi, ca un adevărat meșter. Cam pe sub seară au venit ceaușii de la societatea de înmormîntare, cu dricul și mi l-au ridicat pe mortul viu și mi l-au cărat de la pușcărie la cimitir cu tot alaiul, adică însoțit de cîteva soldați și de toată lumea din tîrg. Desigur că la o asemenea înmormîntare Chivche al nostru nu s-ar fi așteptat. Și cînd a ajuns dricul la poarta cimitirului, li s-a dat soldaților cîte un bacșiș și ceaușii mi l-au dus pe mort în cimitir unde-l aștepta Șimin harabagiul cu patru cai care înghieau foc, și cit ai zice pește mortul nostru a și fost afară din tîrg și zbura, într-un ceas bun, spre Radovil și de acolo dincolo de graniță, tocmai spre Brod.

Firește că pînă nu s-a înapoiat Șimin harabagiul de la Radovil, tot tîrgul n-a

putut să închidă ochii. Oamenii umblau ca năucii. Și mai mult decît toți — bunicu-meu. Fiindcă, dacă mortul ăsta, Doamne ferește este înhățat la graniță și adus viu înapoi, tot tîrgul va fi trimis în Siberia. De asta, cînd Șimin harabagiul a venit, cu ajutorul lui Dumnezeu, înapoi de la Radovil și a adus un bilețel din partea lui Chivche care scrie: „Aflați că mă aflu în Brod” — întreg tîrgul n-a mai putut de bucurie. S-a întins masă mare chiar în bunicu-meu în casă, s-a mîncat și s-a băut, și s-a țopăit pînă-n zori, mîr rog, un om a fost scăpat de la moarte.

Care va să zică, e bine! Nu-i așa?

Încetîșor... fiindcă buclucul abia de-a-cu' înainte începe. Trece o jumătate de an, sau poate un an, cît... n-aș putea să vă spun, și trimite Chivche acela un bilețel către bunicu-meu: „Mai înții îți scriu, zicea el, că sînt, slava Domnului, bine, și dea Dumnezeu să aud același lucru și din partea duminale. Apoi, îți scriu că am rămas fără o leacate la sufletul meu și fără nici un fel de treabă, aici, printre străini. Ei nu pricep limba mea și eu n-o pricep pe a lor. Și nu pot cîștiga nimic, măcar de-aș face nu știu nici eu ce. De aceea vă rog să nu mă lăsați...”. Pricepeți deșteptul? Vrea, cum s-ar zice, să i se trimită parale. Bineînțeles, bunicu-meu a rupt bilețelul în bucăți, lumea a ris de s-a strînit și toată povestea a fost îngropată. Dar nu trec nici trei săptămîni și iar vine o scri-

Personaj
din universul
lui Șalom Alechem
(Menahem Mendl)

gravură de
Aurel Mărculescu

sorică, tot de la morți tot pe numele bunicului meu și tot cu rugămîntea să i se trimită parale — dar de astă dată un cîntec nou: „Cum se poate una ca asta, scrie el. Mai bine m-ați fi lăsat zice el, să mă bată. Loviturile, zice el, s-ar fi lăsat de mult și eu aș fi rămas acolo unde mă aflam, la crîsmă mea, ca mai înainte, și n-aș fi silit, zice el, să crăp de foame printre străini”.

Bunicu-meu a citit bilețelul și a strîns lumea la sfat: „Ce-i de făcut? Mortul moare de foame! Trebuie să-i trimitem ceva!”

Și dacă Nisel Șapira spune că trebuie să i se trimită, nu poți să fii porc și i trimiți! Așa că au strîns cu toții mîna de la mîna cît l-a lăsat inima și s-a trimis mortului niște parale — și iar a uitat tîrgul că a fost vreedată pe lume unul pe care-l chema Chivche.

Dar Chivche, înțelegi dumneavoastră, n-a uitat că este pe lume un tîrg care se cheamă Caminca. Trece iar cam vreo jumătate de an, și iar vine o scrisorică de la Chivche și iar pe numele bunicului meu și iar cu rugămîntea să i se trimită parale, dar de astă dată o rugămîntă însoțită de un „să fie într-un ceas bun!”. „A-cu' cîteva zile, scrie Chivche, m-am logodit cu o fată foarte cumsecade, de familie bună, de aceea vă rog să-mi trimiteți două sute de galbeni, de care am mare nevoie — altminteri, scrie el, n-o să mă pot cu-nuna...”. Vă închipuiți nenorocire! Chivche o să mă rămînă, Doamne ferește, fără miresă! Toată lumea să moară de rîs!... Auzi... auzi... Chivche s-a logodit!... Două sute de galbeni zestre!... O fată de familie bună!... Ha! Ha! Ha!...

Dar, ha-ha-ha-ul ăsta n-a ținut mult, fiindcă după cîteva săptămîni, vine un nou bilețel, tot de la mort, și tot lui bunicu-meu, dar fără nici o rugămîntă de astă dată: „Mă mir, scrie el, că nu mi s-au trimis încă cei două sute de galbeni

de care am nevoie. Dacă nu-mi trimiteți banii aștia îndată, trebuie să fie sfat mare în casa bunicului și a rămas ca de a doua zi, cîliva dintre cei mai cu vază în tîrg să umbie din casă în casă și să adune cei două sute de galbeni de care am nevoie Chivche. Parcă aveți încotro? Și obstea nu numai că l-a trimis lui Chivche paralele, dar a trebuit să mai facă și o scrisorică în care să-i ureze să fie într-un ceas bun, să trăiască și să fie sănătos cu nevastă-sa pînă la adînci bătrîneți, în belșug și bucurie, și să aibă parte de copii și nepoți și strănepoți și așa mai departe cum e obiceiul. Ce-și ziceau toți? Mortul o să se-nscore și căsnicia o să-i facă să uite înetul cu înetul că este o Caminca pe lume.

Cînd colo, ce să vezi? N-a trecut nici jumătate de an, sau poate un an și din nou vine un bilețel de la Chivche. Ce s-a întîmplat iar? „M-am însurat, scrie el, și am nimerit-o, mulțumesc lui Dumnezeu, bine. Am o nevastă cum nu-i a doua pe lume. Dar din nenorocire, scrie el, fără cursur nu se poate. Și are nevastă-mea un tată, n-ar fi rău să-l ia dracu! Un minciunos, un smecher, un șarlatan, un bandit! M-a sucit alia, pînă mi-a smuls cele două

sute de galbeni și, după asta, m-a zărlit împreună cu nevastă-mea în stradă. Așa că, să-mi trimiteți îndată alți două sute de galbeni. Dacă nu, scrie el, nu-mi rămîne decît ori să mă arunc în gîrlă, ori să vin înapoi la Caminca”.

Asta a cam scos tîrgul din sărite. Mortul e un mare măgar. Și nu i s-a mai răspuns la scrisoare.

Chivche lasă să treacă o săptămînă, două, sau poate trei, și iar trimite o scrisoare, și iar pe adresa bunicului. „Ce aveți de gînd? scrie el. De ce nu-mi trimiteți cele două sute de galbeni? Mai aștepta zece zile, scrie el, și dacă asta nu-mi trimiteți paralele, o să mă aveți, cu ajutorul lui Dumnezeu, musafir în Caminca, foarte curînd.”

Bilețelul mortului a făcut tot tîrgul să vadă stele verzi. Dar ce alta puteai să faci decît iar să aduni lumea la sfat în casa bunicului și iar să umbli cu talgerul în tîrg, cu toate că nu era om care să dea parale pentru ticălosul ăsta mort, fără să strîmbe din nas. Dar dacă Nisel Șapira a spus că trebuie să bagă mîna în buzunar și să dai, nu poți face altminteri... trebuie! Dar și-au jurat cu toții între ei că de data asta s-a isprăvit! De aici înainte n-or să mai dea nici un sfînt! La fel credeai și bunicu-meu: că de data asta s-a isprăvit! Și asta i-a scris și mortului, clar și răspicat: de data asta i se mai trimite gologanii pe care îi cere, dar de aci înainte să nu mai îndrăznească să scrie despre parale nici măcar pe ocolite, c-o să scrie degeaba.

Credeți cumva că tîlharul s-a speriat cît de cît? Doamne ferește! Într-o zi, în ajun de sîrbători, bunicu-meu primește iar o scrisoare de la Chivche. Ce vrea Chivche iar? „Am dat aici, în Brod scrie el, peste unul, un om foarte cinstit și de treabă și m-am înțeles cu el să deschidăm o dușgheană de porțelanuri; și afacerea asta, scrie el, este o afacere bună, cu care poți

Comunitatea din târgul Ștefănești — Botoșani

să câștigi o grămadă de parole. De aceea, să-mi trimiteți patru sute cincizeci de galbeni. Și asta, degrabă... Să nu mă amînăți, zice el, cu parolele, fiindcă omul meu nu vrea să aștepte. El are pe alți zece în loc. Și dacă nu închei afacerea asta nu mai am ce face și nu-mi rămîne decît ori să mă arunc în gîrlă, ori să vin înapoi la Căminca! Vechiul lui cîntec. Și, ca încheiere, dă a înțelege că dacă nu primește banii pînă în două săptămîni o să-i coste pe cei din Căminca mai scump, fiindcă o să fie siliți să-i plătească și cheitulele de drum de la Brod la Căminca, de la Căminca la Brod... Cap de pungaș, ce să faci!

Că sărbătorile n-au mai fost sărbători, nu v-a mai spun. Cît despre bunicu-meu, el, sîracul, Dumnezeu să-l ierte, era cel mai amărît dintre toți. Pentru că, după sărbători, cînd s-a ținut din nou sfat, au început cu toții să strige:

— Destul! Pînă cînd o să ne tot stoarcă de bani? Toate treburile să aibă o măsură. Și de clătite și se face silă, dacă mîncini într-una... Chivche al dumitale o să ne aducă la sapă de lemn!

Zice bunicu-meu:

— Ce-i asta „Chivche al meu”?

— Zic ei:

— Dar al cui? Parcă a cui a fost ispravă? Cine altul, decât tu dumneata, ai făcut să-l lovească pe hoțul ăsta apoplexia în pușcărie?

Din vorbele astea, bunicu-meu a înțeles (bunicu-meu era om așteptat) că și pierdere vremea de pomană: de la ăstia n-o să mai poată scoate nici măcar un bănuț pentru Chivche. Așa că a trebuit, sîracul de el, să-și dezlege singur băterile pungii și să trimită el singur, toți banii pungășului cea de Chivche, arz-i-ar focul! Dar o dată cu banii, bunicu-meu i-a trimis și o scrisoare în care l-a făcut cu ou și cu oțet. Din lipoțoare, ticălos, gâlnar, pusla-ma, lepădătură, nu l-a mai scos. Și i-a spus o dată pentru totdeauna să nu-i mai trimită scrisori și nici să nu mai pomească de bani. Și i-a amintit că e un Dumnezeu pe lume care vede toate și le știe pe toate și le plătește pe toate cu virf și îndesat. Iar în încheiere, roagă să-i fie milă de el, om bătrîn și să nu bage un firg întreg în nenorocire. Drept răsplată, Dumnezeu o să-i ajute să-i meargă toate în plin, cu nevasta și copiii. Așa i-a scris lui Chivche bunicu-meu, care după ce a isprăvit, s-a încălțat cu tot numele: „Nisei Șapira”.

Vedeți! Asta a fost cea mai mare proștie pe care a făcut-o bunicu-meu, să mă erte! Chivche a citit scrisoarea — dar Chivche nu este omul să se sperie cu una, cu două. Nu trece nici jumătate de an, ori un an, și bunicu-meu primește o nouă scrisoare: „Asta mai întîi că acela cu care am făcut afacerea, inghiți-l-ar pămîntul, m-a tras pe sfoară, m-a jefuit din cap pînă în picioare și m-a dat afară din prădălie. Mă gîndeam să-l chem în judeată, dar mi-am dat seama că n-ar fi de nici un folos. Să începi să te judeci cu uchi ca ăsta, înseamnă să-ți iei rămas bun de la viață. De asta, mi-am închiriat o altă dugheană, tot de porțelanuri și, cu ajutorul lui Dumnezeu, o să-l fac pe zărlăntul aceluia să muște pămîntul. Pentru asta îți lipsește numai un lucru: cel puțin o mie de galbeni... Așa scria Chivche și încheia cu vorbele astea: „Și dacă pînă în opt zile nu capăt mîia de galbeni, trimite scrisoarea dumitale din urmă pe care ai încălț-o „Nisei Șapira”, de-a dreptul guvernatorului și-și povestesc toată afacerea de la un capăt la altul: cum m-a lovit în pușcărie apoplezia, cum m-am scuipat din morți în cimitir, cum m-a dus Șimen harabagiul la Brod, și cum mi-ai trimis în cîteva rînduri parole. Am să-i povestesc totul cu de-amănuntul, spunea el, că să se știe că mă avem un Dumnezeu mare în ceruri și că Chivche n-a murit...”

Bunicu-meu, cum a citit scrisoarea, gata să cadă jos, leșinat. Parcă l-a apucat, Dumnezeu să mă ierte... Aoleu, vād că treburile a intrat în stație! Unde sîntem?

— Stația Baranovici! strigă conductorii trenului gonind pe peron unul după altul, la fața vagonului nostru.

Cum aude că am ajuns la Baranovici, ochiul din Căminca sare în sus, pune mîna pe bagaj, un fel de sac umplut cu Dumnezeu știe ce, pe care-l trage din răsputeri și el în spre ușă și, cît al bate din palme, ajunge pe culoar și asudă și se încheie cu sacul în grămadă de călători și înceabă mereu:

— Baranovici?

— Baranovici!

Mai mulți dintre noi — și eu printre ei — fugim după el și-l apucăm de poalele articuliului:

— Stai, omule!... Degeaba!... Nu te lăsam... trebuie să ne spui și sfîrșitul!

— Care sfîrșit? De-abia-i începutul! De-ți-mi drumul! Ce vrei? Să pierd trenul din pricina voastră?

Și înainte de a apuca să-i răspundem, ochiul din Căminca a și dispărut în mulțime.

Din cele mai vechi timpuri negustorii evrei din Polonia veneau în Moldova unde schimbau produse din apus pentru vite și alte produse din țară. Despre aceștia ne vorbesc documentele istorice, descrierile unor călători precum și unele lucrări rabinice.

Din opreliștea domnitorului Petru Șopul (1574—1579, 1582—1591), de la 8 ianuarie 1579, se constată că în secolul al XVI-lea evrei polonezi veneau în Moldova pentru a cumpăra vestitele vite albe ce se exportau pînă la Danzig și în Anglia, aducînd în schimb postavuri leșești și produse din apus.

Călătorul italian Giovanni Botero, care a cunoscut starea Moldovei în ultimele decenii ale secolului al XVI-lea, precizează că: „Mărfurile sînt negociate, mai cu seamă în Moldova, de armeni, evrei, sași, unguri, raguzani, care le vind la urmă în Rusia și Polonia și anume: piei de vaci, ceară, miere, lemnărie, mai cu seamă tei, cărnuri uscate de bou (pastramă), legume, unt pentru Constantinopol”.

G. Antonio Magini din Padova, autorul unei descrieri geografice din secolul al XVI-lea, arată că: „În Moldova locuiesc mulți armeni, evrei, unguri și raguzani, în a căror mînă e tot negoiul”.

Consultațiile rabinice ne aduc și e informații importante în legătură cu evreii aflați în Moldova din vremuri îndepărtate. În cele de față vom folosi și unele mărturii depuse de către negustorii evrei în fața tribunalelor rabinice și care se referă la târgul Ștefănești.

Astfel, în lucrarea „Întrebări și răspunsuri” a lui rabi Ioel Serkis, intitulată „Bai Hadaș” (Casă nouă) tipărită la Frankfurt pe Main în anul 1797, găsim o răspunsă care pomeneste la sfîrșitul secolului al XVI-lea de tîrgurile Botoșani și Ștefănești.

E vorba acolo de o femeie căreia îi murise soțul și care, pentru a se putea rămări treburile să facă dovada că primul ei soț era mort. Această dovadă o făcea cu martori, înaintea unei comisii. Reproducăm mai jos cele ce declară — sub jurămînt — la Mizibit, în Polonia, în ziua de 26 Tevet 5365 (ianuarie 1604), martorul Iosub, fiul lui Șmil, despre sfîrșitul lui Haim, soțul petiționarului.

„Eu și cu Haim, ginerele lui Itik sin Șloim, mergînd din Crasna spre Ștefanoviz, am fost într-o gospodărie în Valahia, în ceasul cînd era bătlia cu Mihl. Ne-am temut și am plecat de la hășpodar și acolo era adunat poporul Valahiei și poliaci, pe cîmp, la o jumătate de poștă de Botoșani. Și era mare bătlie și în fiecare minut mergeau ștafete încolo și înapoi să afle dacă vine Mihl. Și am zis eu Iosub lui Haim: are să fie aici mare bătlie cu Mihl și ne vom prăpădi, ferească Dumnezeu, hai să plecăm la Botoșani, poate acolo vom scăpa. Și n-a vrut și am plecat singuri iar Haim a rămas acolo. În sfîrșit, eu Iosub și alți evrei din Lemberg am plecat și sara am fost la Botoșani și am auzit că ai noștri au bătut poporul lui Mihl și acesta s-a retras la Cotnari. Și ne-am temut să rămînem la Botoșani, fiindcă acolo era lume puțină. Am angajat oameni să meargă cu noi la Ștefanoviz (Ștefănești). În drum am văzut cum Haim zăcea cu fața în sus și avea rîni la gît, și era cu hainele pline de sînge, mort”.

Istoricul Artur Gorovei care a publicat în traducere românească acest document în „Monografia orașului Botoșani” a precizat că: „Arătarea acestui martor, făcută în 1604, se referă probabil la evenimentele din 1596, pe timpul lui Ieremia Movilă, domnul Moldovei, cînd Mihai Viteazul ocupase Moldova și poate că spaima cuprinsese și Botoșanii. „Mihl” de care se vorbește în acest pasaj, trebuie să fie „Mihai” (pag. 75).

Altă consultație rabinică ce pomeneste de prezența unor negustorii evrei în târgul Ștefănești la începutul secolului al XVII-lea, se găsește în lucrarea lui rabi Meir, fiul lui Ghedalia din Lublin (Meharem), tipărită la Veneția în anul 1618.

Un rezumat al acestei mărturii de mare importanță pentru trecutul comunității din Ștefănești a fost publicat în 1935 de către Șarlat Calimachi și S. Cris-Cristian în „Călători și scriitori străini despre evreii din Principatele Românești”. Iată mărturia lui Itik, fiul lui Mordehai, depusă la 1613 în fața tribunalului rabinic din Bar (Polonia):

„Am fost în Moldova, în orașul Ștefănești; acolo a fost un evreu din Bar și mi-a spus și arătat că trece ucișagul care a înecat pe cei doi evrei din Priluk; unul era Zalman, cantorul din Priluk...”

Istoriografia evreilor din România susține că negustorii evrei care s-au refugiat în anul 1596 în Botoșani la Ștefănești au găsit adăpost acolo la gazde evreiești. Se prea poate că „evreul din Bar” de care vorbea martorul Itik la 1613 să fi fost

hangiuul care a găzduit pe negustorii spanioli.

Prezența unui mic grup de evrei în târgul Ștefănești în jurul anului 1600 este astfel dovedită. Pe hangii evrei îi găsim din cele mai vechi timpuri stabiliți în localitățile de margine și de-a lungul șoselelor principale ale Moldovei, unde coreligionarii lor, în trecere cu treburi comerciale, găseau un loc de odihnă și o mîncare rituală. Unul din aceste popasuri era și târgul Ștefănești, situat pe o ramificație a marelui drum comercial din evul mediu, Lemberg — Constantinopol. Pe aici treceau caravanele, printre care și ale negustorilor evrei, lehi și spanioli — care transportau mărfuri din apus spre Turcia, întorcîndu-se pe aceleași căi cu produse orientale.

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea găsim obștea evreiască din Ștefănești organizată în breaslă, avînd în frunte un conducător laic și un rabin.

În „Catastroful vămilor Moldovei” din 1765, publicat în buletinul „Ioan Neculce”, se găsește înregistrat printre negustorii evrei care aduceau mărfuri de peste hotăr și Lupul-storoste N1, 1922 pag. 192—232).

Un epitaf de pe piatra mormîntală a rabinului Matatiah Calman, înmormîntat în 1824 în vechiul cimitir evreiesc din Dorohoi, ne informează că părintele lui, rabinul Todris, a fost „Capul tribunalului rabinic al obștei sfinte Ștefănești”.

Alte documente publicate în lucrări de specialitate ne dau informații importante despre viața economică și socială a colectivității evreiești din târgul Ștefănești în secolul al XIX-lea.

În „Documente privitoare la istoria economică a României” editate în 1960 de către Direcția generală a arhivelor statului, găsim două materiale referitoare la raporturile dintre proprietarii tîrgului și tîrgoviteii evrei. Aceste prețioase mărturii ale trecutului ne dau o imagine vie a stării de lucruri din comunitatea din tîrg în anii treizeci ai veacului trecut. Hatmanul Constantin Paladi era stăpînul mai multor moșii din Moldova, precum și a tîrgurilor Ștefănești, Tîrgul Frumos și Podul Iloaei.

După moartea acestuia se înființează „Epitropia casei C. Paladi” pentru administrarea acestor averi. La 1832, Teodorachi Grecinski era arendașul moșiei și a tîrgului Ștefănești. Lacom de bani, ca toți arendașii de moșii, acesta nu voia să aplece urechea la cererile îndreptățite ale meșteșugarilor și negustorilor evrei împovărați peste puterile lor cu obligații bănești.

În legătură cu aceasta, Costachi Conachi, mare logofăt, interesat în bunul mers al tîrgului, se adresează, în numele epitropiei Paladii lui Grecinski, la 15 mai 1832, cu următoarele sfaturi:

„Judecînd tîrgovitei de acolo au venit cu jalobă la mine, arătînd că d-ta le-ai închis orînzile de trei săptămîni acum, și că le-ai fi cerînd spor peste puterea lor, cînd după starea ce a ajuns aceluia tîrg acum, s-ar cuveni a se mai scădea ceva din aceea ce a fost mai înainte, iar nu a se spori; și că ei, alta nu au în acel tîrg, decît orînzile acestea ale holerei și că dacă și acestea li se vor lua, apoi și ei vor fi siliți a se împărășia și a lăsa tîrgul pus-tii și altele asemenea.

Deci, și pentru rugămînta ce mi-ai făcut, și pentru că să lipsească dihonile și jalobele, eu potesc pe dumneata, ca din 6000 lei ce le-ai fost cerut, să le lași în 5000, urmînd cu aceștia preț pînă la împlinirea de trei ani a contractului dumitale împreună cu creștinii și acest preț fiind un preț potrivit și spre a dumitale mulțumire și spre a lor neapăsare, pentru aceasta cred că nu vei strămăta a mea voință, iar în sfîrșit cum vei socoti vei face; numai atîta, ia seama tîrgul să nu se ri-sipească sau să se pricinuiască casei vreo altă păgubire din pricina ca acestea”. (Pag. 152).

La 1837 găsim ca posesor al moșiei și tîrgului Ștefănești pe comisul Gh. Coroi. Din contractul încheiat de acesta cu epitropia casei Paladii, interesează următoarele trei puncte care se referă la evrei:

„4-lea. De la neguitorii dughengii din acel tîrgușor, voi lua în folosul meu cîte 4350 lei pentru înființare an, pentru orînduirea rachiuului, a căsăpiei, a păcurei, a mortăsișiei și a cîntăriului, după înscrisul lor către cîntărea episcopiei din 30 iunie 1837, fără a le pretindărisi un ban măcar peste suma dem al sus arătată — oșebit de pitărl și mungerii care rămîn în folosul meu — iar pentru orînduirea rachiuului din satul Stînca, se va urma întocmai precum s-a urmat și pînă acum.

„6-lea. Nici unuia din locuitorii, sau altuia oricui, de orice stare de om ar fi, nu sînt slobod a-l da voie să facă zidire sau binal în tîrg, fără știrea și voia cîntărea episcopiei.”

„8-lea. Fiindcă hrîsovol tîrgului nu hotărâște cîte vite să aibă a pășuna un tîrgoveț pe moșie, fără plată, și ei tîn o mul-

țime de vite, care este spre păgubirea proprietății, propunîndu-se aceasta cîntărea episcopiei, s-a hotărît ca penru tîrgoviteii cu dughengi, să se scoatească o vacă și doi cai scutiți, pentru boieri patru vaci, patru boi și patru cai, iar pentru prisoș să se învoiască; pentru mahalagii care se hrănesc cu plugul, doi cai și două vaci după pont sau precum s-ar putea învoi cu mine; iar cîi vor veni de acum acolo și nu vor fi lucrători de pămînt, să nu fie primiți fără a se alcătui mai întîi prin știința episcopiei”. (Pag. 216—217).

Materiale inedite care se află la Arhivele statului din Iași ne dezvăluie de asemenea multe aspecte din trecutul acestei comunități. Astfel „Vidomostia” (lista de birnici) din 1834, întocmită din ordinul visteriei, înregistrează în tîrgul Ștefănești următoarele categorii de birnici evrei: 21 croitorii, 1 grădinar, 1 casap, 2 harabagii, 3 cușmari, 1 geambas, 1 sticlar, 1 legător de cărți, 1 cojocar, 2 merari, 1 brutar, 1 sacagi, 1 ciobotar, 1 stoler, 1 hangiu și 49 negustorii.

Un alt document ne vorbește de negustorul Itic sin Herșcu din tîrgul Ștefănești. Numitul a încheiat la 1844 un contract cu administrația salinelor, prin care primea un milion ocă sare, urmînd să predea în schimb două mii chile popușoi (cca 127 vagoane sare pentru 100 vagoane porumb) necesare pentru hrana areștaților și muncitorilor ocnici.

Între timp porumbul s-a scumpit și negustorul nu s-a grăbit să-l predea. La 30 martie 1845, Al. Vilara se plînge în legătură cu cele de mai sus domnitorului Mihail Sturza, arătînd printre altele că „Acest contract au trecut prin toate socoteliile oțupului și fiind că respectuarea contractelor este cel mai de căpetenie prințip în toate tranzațiile soțietății, cu cît mai ales între stăpînire și particular (cări oțupul este drept al stăpînirii), plecat rog pe înălțimea voastră ca după toată dreptatea să binevoiați a porunci ca să se executarească pomenitul jidov să aducă popușoi la cîmară și să ridice sarea, sau neavînd popușoi să plătească sarea după contract”.

În urma acestei intervenții domnitorul hotărâște, prin rezoluția pusă pe document, ca: „Dumnealui Vel Visternic pe temeiul contractului să va îndatori pe pîrit a ridica sarea și a plăti prețul ei fără întîrziere. În 30 martie 1845.

În cataografia din 1845 (publicată de prof. Gh. Platon în „Carpica”, Bacău 1970) găsim următoarele date despre evreii din tîrgul Ștefănești: 52 negustorii, 47 meșteri, 7 alte profesii, 8 fără meserii, 20 bătrîni nevolnici, 26 văduve. Dintre aceștia 83 erau ralele (pămînteni) și 28 sudiiți (supuși străini).

În continuare, populația evreiască a tîrgului a evoluat după cum urmează: la 1859 se aflau 1468 evrei; la 1899 un număr de 2392, iar pentru 1930 se indică 2361 suflete.

În 1906 exista în tîrg o școală israelită de băieți cu 6 profesori și 242 elevi.

Comunitatea din tîrg întreținea în anul 1937 două școli și o baie. În acel an obștea a avut în frunte ca președinte pe Elias Schapira, vicepreședinte pe L. Marcovici și L. Alterovici. Credincioșii obștei aveau atunci 7 sinagogi, școli de Talmud-Tora etc.

Despre rabinii din Ștefănești care au păstori comunitatea înainte de a veni aici marele tadic Friedman nu știm pînă în prezent decît de rabinul Todris, care a avut această demnitate — așa cum am arătat mai sus — în ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea.

După 1834, tadicul Nahum Friedman, originar din Sadagura, fiul tadicului Friedman, originar din Rîlin și strănepotul maghidului Ber din Mesiritsch, unul din principalii discipoli ai Intemeietorului hasidismului Baal Șem Tov, a creat „Curtea rabinică” din Ștefănești. În scurt timp, aceasta a devenit centrul hasidismului și al vieții evreiești din întreaga Moldova.

Rabi Nahum Friedman a murit la 14 Kislev 1868, la Iași, fiind înmormîntat în cimitirul vechi din Tătărași.

Urmașul său, rabi Avram Matatiah Friedman a continuat timp de peste șapte decenii să predea sfința învățătură, tînd trează în inima poporului credința și optimismul, principiile de bază ale hasidismului.

Tadicul Matatiah Friedman a murit în anul 1933 în vîrstă de 96 de ani. Mormîntul său din Ștefănești a constituit un loc de pelerinaj pentru hasidimii care veneau aici an de an ca să-i cinstească memoria.

La 21 octombrie 1968, prin grija și în prezența Eminenței Sale d. Șef Rabin dr. Moses Rosen, osemintele marelui tadic au fost deshumate și transportate pentru a fi încredințate — conform unei străvechi datine — pămîntului sînt al Israelului.

STIRI

ידיעות

CENTRUL DE CERCETARE IWO

Institutul Științific Evreiesc (IWO) cu sediul la New York desfășoară o utilă activitate de cercetare a documentelor privind trecutul comunităților evreiești din Europa. În ultimii ani, munca a fost concentrată asupra obștiilor din răsăritul continentului, care au avut atita de suferit în anii nazismului și ai celui de-al doilea război mondial. Astfel, au fost identificate peste 7 000 documente și fotografii privind peste 500 comunități.

Un alt capitol îl constituie emigrația evreilor în America și formarea comunităților pe acest continent. În acest domeniu IWO dispune de o vastă arhivă, care este de asemenea microfilmată, spre a putea fi pusă apoi la dispoziția istoricilor. Numai în ultimul an au fost microfilmate aproximativ 690 000 pagini de documente.

Secția de istorie literară și filologie lucrează la realizarea planului tematic privind limba și literatura idiș.

Paralel cu activitatea științifică, de cercetare, IWO desfășoară și una didactică, îndeosebi în direcția formării unor cadre de profesori de limbă și literatură idiș.

EROII LUI ȘALOM ALEHEM

Noua ediție (în limba rusă) a scrierilor lui Șalom Alehem este ilustrată de graficianul Herș Ungher. Personajele atât de cunoscute ale marelui umorist sînt prezentate cititorilor într-o viziune artistică inedită.

TEVIE LĂPTARUL LA BELGRAD

Un teatru din Belgrad prezintă cu mult succes muzicalul „Violonistul pe acoperiș”, după povestirea „Tevie lăptarul” de Șalom Alehem.

EVREII DIN ALASKA

Cea mai mică obște evreiască din S.U.A. se află în Alaska, unde trăiesc în prezent 190 de evrei. Primii

TALMUDUL DIN IERUSALIM

După o muncă de 30 de ani, au apărut primele două volume ale Talmudului ierusalimitean care conține partea I-a a Mișnei, după manuscrisele comentariilor talmudistului din secolul al XV-lea, Obadia Bertinoro, precum și primul capitol din Talmudul babilonean, care constă din primele patru capitole ale tractatului Ketubot.

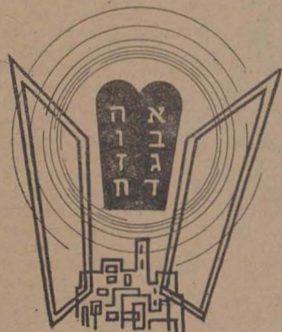
Proiectul complet prevede tipărirea a 13 volume de Mișna și 40 volume de Talmud. În fiecare an urmează să apară cite un volum din Mișna și unul din Talmud, astfel ca vasta lucrare să fie gata în anul 1997.

În cei treizeci de ani care s-au scurs de la începerea lucrării au fost adunate și comparate diferite versiuni, urmărind în amănunțime sursele: astfel s-a ajuns la concluzia că fiecare rind al Talmudului necesită nenumărate explicații.

De apariția Mișnei răspunde rabinul Nesson Sachs, iar de Talmud rabinul Moșe Herschler.

CONGRESUL HEINE

La congresul Heine care a avut loc în octombrie la Düsseldorf, cu ocazia împlinirii a 175 de ani de la nașterea acestuia, cuvîntul festiv a fost rostit de Golo

Mann. Lucrările — la care participă 290 de savanți și publiciști din 18 țări — s-au desfășurat în cadrul a șase secții. În afară de aceasta, se vor organiza și două conferințe cu public.

PROCESUL UNUI NAZIST

La Curtea cu juri din Hamburg a început judecarea procesului fostului Hauptsturmführer Herman Weinreich și a lui Paul Fuchs, acuzați de crimă și complicitate la crimă. Ei au participat la „acțiuni de evacuare” care au avut loc la Radom (Polonia) în anii 1942—43, în cadrul cărora au murit circa 20 000 de deținuți. Fostul său șef, comandantul siguranței din Radom, a fost executat în anul 1950, în Polonia. La proces au fost invitați peste 60 de martori și doi experți.

EVREII ÎN EVUL MEDIU

În editura Gotthold Müller Verlag, München a apărut un volum de nuvele a

căror acțiune se petrece în timpul ciurii negre din 1348—49. Autorul este istoricul Selma Stern, în vîrstă de 80 de ani. Nuvelele, grupate sub titlul „Sinteți martorii mei” au fost scrise în anii 1944—45 și au apărut în anul 1946 în versiune engleză, în Philadelphia. În limba germană au văzut acum lumina tiparului.

Selma Stern a mai scris „Statul prusac și evreii”, o lucrare în trei volume, cuprinzînd perioada de la Marele Elector pînă la Friedrich al II-lea, „Josel von Rosheim, trubadur evreu în sfîntul imperiu german” și altele.

EXPOZIȚIE AUSCHWITZ ÎN JAPONIA

La Osaka a fost organizată o expoziție consacrată lagărelor de exterminare naziste. Inițiativa acestei expoziții aparține comitetului Auschwitz—Hiroshima.

PIESE DE MUZEU

Printre exponatele Muzeului evreiesc din New York se poate vedea o cutie de aromate, datînd din anul 1550 provenită de la sinagoga din Friedberg. Un alt exemplar se află la Muzeul landului din Kassel dar s-a pierdut odată cu distrugerea muzeului. Aceste cutii se foloseau de Havdala, la încheierea zilei de Șabat, cînd circula din mină în mină, însoțite de o binecuvîntare specială. În evul mediu, în Europa se foloseau, în loc de mirodenii, diferite ierburi mirositoare ca mirtul (hadas). Din acest motiv, cînd mirodeniile au fost înlocuite cu plante mirositoare, cutia a căpătat și ea numele de *hadas*. Momentul de tranziție este menționat de către rabinul Ephraim din Regensburg, în secolul al XII-lea.

Cutia cu mirodenii a luat de-a lungul vremurilor forme variate, inspirînd fantazia artizanilor. Deseori această cutie are forma unui turn, sugerînd că aromatele vin din Orient și sînt atît de scumpe încît trebuie păstrate într-un castel sau cetate.

O NOUĂ CARTE DESPRE GHETOUL DIN VARȘOVIA

Scriitorul polonez Bogdan Woiwodski a publicat un roman a cărui acțiune se petrece în anii celui de al doilea război mondial iar eroii sînt oamenii ghetoului din Varșovia.

UNIVERSITATEA RELIGIOASĂ BAR ILAN

Universitatea religioasă Bar Ilan din Ramat Gan s-a extins, înființînd un institut de cercetări la Ierusalim. Acesta este condus de prof. Haim Zeev, autorul unor studii despre evreii din Africa de nord.

EVREII DIN INDIA

În India trăiesc acum ca 15 000 de evrei. Cei mai mulți sînt așa-numiții *Bene Israel*, stabiliți cu multe secole în țară. Există, apoi, evrei originari din Persia și alții din Afganistan, veniți în secolul trecut. Comunități evreiești există în orașele New Delhi, Calcuta, Bombay etc.

Organul reprezentativ al comunităților din India se află la Bombay.

...ȘI DIN PAKISTAN

Și în Pakistan se află o mică obște evreiască, de numai 250 de suflete. La Caraci, capitala țării, funcționează o sinagogă și un serviciu de asistență.

MUZEUL EVREIESC DIN PRAGA

Și în acest an în cadrul Muzeului evreiesc din Praga au fost organizate cicluri de conferințe consacrate istoriei obștei evreiești din Cehoslovacia.

Recent, televiziunea din Praga a transmis o emisiune consacrată operelor de artă și de valoare istorică aflate în sălile muzeului.

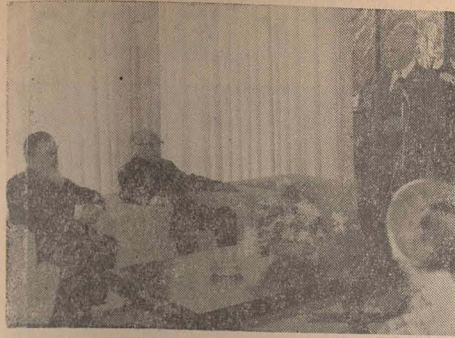
JUBILEUL ZIARULUI „FORWARDS”

Cotidianul în limba idiș „Forwards” din New York a împlinit de curînd 75 de ani de apariție regulată. La Lincoln-Centers a avut loc o mare adunare, urmată de un concert festiv.

ה י ר ע ץ

(הונדז פון זייט 10)

הרב הכולל דר. משה וואו שליט"א
ביי דער אויפנאמע ביים פרעזידענט פון מדינת ישראל
חבר הכנסת יצחק קורן, פרעזידענט פון התאחדות עולי רומניה
האלט זיין באגריסונגס-וואָרט

אין דער יידישער וועלט

דער אינסטיטוט יד-והשם פון ירושלים האָט בארייכערט ווייניג
מאסעריאלן-קאלעקציע מיט צוויי מערקווירדיקע מאפעס. איינע אנט-
האלט א קאמפלעטע קאלעקציע פון דעם סמוציקן אנטיסעמיטישן
היטלערדיסטן בלאט, "דער שטימער". די צווייטע אנטהאלט די
קארטאטעק פון גייסטליכע, וועלכע האָבן אין 1939, טראָץ
דעם נאציסן מאַרשאַל, פאַרענעמט ביינאָר וויער מיטעס.
ביידע מאפעס שטאַמען פון געהיימען ארכיוו פון דריטן רייך.

***

אין קאליפארניע, אין פארלאג, "בערקעל" איז דערשינען אין
דער ענגלישער איבערזעצונג דאָס בוך "הוי אַס מענלעך געוועזן"
פון לודאָויק רעזענטאל. דאָס בוך אנטהאלט די געשיכטע פון די
יידן אין דייטשלאנד פון די לאנגשטיקע צייטן ביזן קומען צו דער
מאכט פון די נאציס.

***

אין ניו-יאָרקער פארלאג, "טוויינע פובלישערס" איז דערשינען
אין דער ענגלישער איבערזעצונג דאָס בוך "די האפ-
נונג געגלייכע צום לעצטן", אַנגעשריבן פון אייגענער דערפארונג
וועגן נאציסן טעראָר. דאָס בוך איז געשריבן געוואָרן אין דער
פּוילישער שפראך און איז איבערזעצט געוואָרן אין ענגליש דורך
דוד וועלש.

***

אין פארלאג, יאלע אוניווערסיטי פרעס" איז דערשינען דאָס
בוך "שירת הים" (דאָס געזאנג פון ים) פון יהודה גאלדין. דער
פראָפּעסאר יהודה גאלדין פון יאלע אוניווערסיטעט האָט באריי-
כערט די קאלעקציע פון די מדרש-מאסעריאלן וואָס עקזיסטירט אין
ענגליש, מיט א נייער איבערזעצונג און א ברייטן קאָמענטאר אויף
שירי, א חלק פון מביכלא, וועגן שירת הים. ס'איז א ווערטפולע
ארבעט סיי די איבערזעצונג, סיי דער קאָמענטאר, אן אמעריקאנער
קריטיקער שרייבט: "די איבערזעצונג איז נישט נאר א קלאַרע, נאָר
אנטהאלט אויך די פאָרשטע מעלות פונעם אַריגינאל, וואָס איז א
פאָעם געווינדעט דער פאָרשונג פון די פארשידענע באדייטונגען
פון די ווערטער. ס'ווערט דאָס גערעדט, למשל, וועגן דער נשמה
פון ים, וועגן דער נשמה פון די ים-פלאנצן, וועגן דער נשמה פון
הימל... דאָס ספר פון פאָרשטע גארדירן איז נישט נאר א קאָמענט-
טאר פון דער שירי, נאר אפילו איר א המשך".

***

די ארכעאָלאָג פון ישראל וואָבן פעסטגעשטעלט א קירבת צר
אין שכונת פון נצרת, איז דאָס אמאליקע גת-חפר, וואו ס'איז גע-
באָרן געוואָרן יונה הנביא. די לעגענדע דערציילט אז אין א הייל
פון דער געגנט האָט א לאנגע צייט געלעבט דער נביא יונה.

ארויסגעבן פון דער "א-
טיטעמיטלעג".

אויף דער פערטער זייט זענען
דאָ פארעפנטליכט אַנאַנסן, מו-
דעות וואָס האָבן היינט א בא-
זונדערן היסטאָרישן ווערט, אָבער
אין דעם איצטיקן מאַמער אונד-
זערן קאָנען מיר זיך נישט מער
אַפּשטעלן אויף מער איינצלעייטן.
כדי אָבער צו דעמאָנסטרירן
אז אויך אין דער, רעדאָקציע
פון הוינעק האָט מען געקאָנט
דאָס יידישע לשון, מיט ווייניקער
דייטשמעריזמען, וועלן מיר
ברענגען צוויי מוסטערן פון די
אַנאַנסן, איינער וועגן מלאכה
און איינער וועגן א רבנישן עסק
פון חליצה.

צו ערשט דער אַנאַנס וואָס
איז דערשינען אין רומעניש און
אויך אין יידיש:

אנאנס

דאָס שטעטע ארטעללערע
רעגירעמענט אין בוקארעסט, אין
דער קאזארמא לאמלעזא, ברויכט
400 מאנטלען צי מאכען זיין
צאהלט פער שטיק 2 פראנק
מאכער לאָזן, אין גיבט דערצי
אללע נאטליגע צוגעהער, אויך
מאשינען אין א מאשיניסט. —
דאהער ווער עס ווילן ביי דיא
מאנטלען ארבייטן, קען זיך
יעדן טאָג פאָס 2 טען יענער
אנאנאנען, אין דער קאזארמא
אנמלעזען.

און דער נאך קומט די רבנישע
מודעה:

"אזוי ווייט עס איז פאר 8
יאהר ר' וואָלעך ב' יעקב הייט
אונזערע פעהרין מיטא, אין האָט
באגאדאד (בבל) חתונה גע-
האט, אין איז דאָרט געשטאַרבן
אן קינדער, יעצט איז פרויא
געצויגן געוואָרן צו נעמען פון
איהר מאַנס בירידער דאהער בעט
מען דיא ברעידער פון דעם
געשטאַרבענען ר' וואָלעך הייט,
אויך יעדער פרעמדן וואָס איז
באקאנט אין זיין פאמיליע וואָללען
מעלדען להרב הגאון ר' פייוויל
טויביש אין יאסעס, אין דעם
טויטענס ברידער וואָלעך קימען
ליאס צים רב מיט גיטע סימ-
נים, וועט די פרויא אויך תיכף
קימען אין וועג דעם חלוק
אַריינשליך צי פריעדען שטעללען.

יעקב מדינה
במקודת הרב הגאון פייוויל טויביש
אב"ד מיאסס".

מ'קאן לייכט באמערקן דעם
רויניקן לייכט צווישן דער פאר-
דייטשמעריזשער שפראך פון
לייטאטשקל-שרייבער און פונעם
יידישען, פאָרשטען יידיש, וואָס
דער מחבר פון די מודעות האָט
באניצט - צוריק מיט מעט פאר
הונדערט יאָר.

*

זעצער פאר יידיש און עברית
ט ו ה ב ע ר א ו י ט ש

חודש כסלו

(הונדז נונד 12)

וכרונ: ה' כסלו שצ"ב (1631), נפטר
הפוסק ופרשן התלמוד הפוסק, רבי שמואל
אליעזר אירלש, המהרש"א. — י"ג כסלו
— לפי המסורת: יום חתימת התלמוד-
בבלי, מ"ו כסלו — לפי המסורת: יום
פטירתו של רבי יהודה הנשיא, "רבנו
הקדוש", עורר שש סורי משנה. — י"ט
כסלו תקל"ג (1772), נפטר במירוש
הסגיד רבי דוב בער. היה יורשו הרוחני
של רבי ישראל בעל-שם-טוב, בימיו גדלה
תנועת החסידות ונפוצה במזרח-אירופה.
— י"ט כסלו תקנ"ט (1798), יום השחרור
של ה"ארמון" הקו"ן רבי שניאור זלמן
מלאדי בעל ה"תניא", מייסד החסידות
הבב"ד, מכלאו ברוסיה. אצל חסידו הבב"ד
נקרא יום זה, "ראש השנה לחסידות". —
כ"ו כסלו תרפ"ג (1922), נפטר בהלשן
אליעזר בן יהודה, המדבר הראשון עברית
החדשה.

לקראתו שמעון הצדיק. אלכסנדר כיבד את
החכם היהודי בעל הקוץ והכביר
לשון שדמותו של היהודי מלווה אותו
בכל נצחונותיו ומסעותיו.
יום י"ז לה' כסלו הוא יום מותו של
הורדוס המלך האדומי, הורדוס שהתבולל
בבית המטבאים ואחר כך השמיד את כל
בני משפחה מפארת זר, התפרסם בבנין
בית-המקדש המפואר, עליו אמרו הו"פ:
מי שלא מרדש הורדוס לא ראה בית
יפה מימיו. הורדוס פיתח את ירושלים,
אך החריו לתוכה ולתורד נבולות הארץ
תרבות אלוית. הוא היה נאמן לקיסרים
הרומאים וכנה בעלזרם ערים בארץ-ישראל
(מבריה, קיסריה ועוד). הורדוס היה שנוא
על העם ומשל בזכות לגיונות של שכינים
זרים. בין חכמי ישראל ובינו היתה מל-
המה מרה וממושבת.
בזוהר כסלו יש סספר הנון של ימי-

דאסן וועגן אַס דער ערשטער
צייטונג פון רומעניע, באזירט
אויף ארכיוו-דאָקומענטן.

אגב, ווילן מיר פעסטשטעלן
אז די דאטע וואָס איז אַנגעגעבן
געוואָרן אין דער דערמאָנטער
ענציקלאָפּעדיע, אז די צייטונג
האָט אָנגעהויבן דערשיינען אין
יאָר 1876, איז נישט ריכטיק.
דער אמת איז, אז דער הוינעק
האָט אָנגעהויבן דערשיינען אין
יאָר 1874. דאָס הייסט אז מיט
נאנצע צוויי יאָר פריער.

פון די קאלעקציעס פון דער
צייטונג, וואָס געפינען זיך אין
דער דאָקומענטאָרע ביבליאָטעק
פון דער פּעדעראַזיע פון די
יידישע קהילות אין דער סאָצי-
ליסטישער רעפּובליק רומעניע,
פון בוקארעשט. קאָן מען זען
פארעלטערטע, פארגעלעטע און
ערשטערייזע צעריסענע בלעטער,
וואָס זענען שוין היינט הונדערט
יאָריקע געשיכטע פון די יידן
אין רומעניע.

די צייטונג איז קודם דערשי-
נען וועכנטליך, דערנאָך צוויי
מאָל אין דער וואָך, אין פיר
ווייטן [30] 45 צ"מ). אונטערן
טיטל "הוינעק" און אונטערן
טיטל "מייט קלענערע אותיות
לביט ישראל ברומניה, צייטונג
פיר געמיינע, פאמיליע אונד
האנדל" און אונטער דעם, מיט
נאך קלענערע אותיות, "התשועה
ברוב יועץ (משלי י"א, י"ד)".

דער אונטערטיטל וויל, ווייט
אויס, דערקלערן אז דער נאָמען
פון דער צייטונג הוינעק איז
באזירט אויף אפסן אין תנ"ך.
שוין מונעם אפסן קאָן מען
זען ווי פארייזשעטערשט ס'איז
געווען די שפראך פון הוינעק,
בפרט אין זיינע פאליטישע-א-
טיקלען, אין וועלכע דער רע-
דאקטאָר האָט נאָכטאָמא געוואָלט
זיך ארויסשטעלן אז ער איז א גע-
בילדעטער מענטש, וואָס רעדט
נישט "פראַטש יידיש".

אָבער וואָס האָט מען געקאָנט
זיך דערוואַרטן אין בוקארעשט,
סוף דעם נייגעזעטן "הוינעקערשט"?
איז לאַמיר זאָגן: עס גיט לטובה!

כדי צו דעמאָנסטרירן וויאזוי
מ'האָט געשריבן יידיש אין הוינעק
נומער 170 פון 5-טן יאָנאר
1880, וועלן מיר ציטירן דעם
ערשטן אָפּזאץ פונעם ערשטן
אָרטיקל וואָס הוינט זיך אָן
אונטערן טיטל: "אילאנד":
"שוין זייט מעהרערע יאָרהרין
ליידעט ראַמאניא פון א קראַנק-
הייט, פאָרטיקעראַנקהייט" אין
קאָן זיך דערפירן נישט קורצער
אללע מאָל ענטשטעהן נייע
פאָרטיקער, אָדער וועגנעטינס
נייע, "ברופען" (קליינע פאָר-
טהייער) וואָס מאַכען דער רע-
גירונג הינדערניסעס אין איהר
אָרבייט אין און דער פאליטיק.
מיט אזוי מין מיינט איז א
האלבער ערשטע זייט באשריבן
די פאליטישע לאגע פון, אינ-
לאנד, און די פאליטישע לאגע
פון, אויסלאנד" איז באשריבן
כמעט אויף די גאנצע צווייטע
און דריטע זייטן. אויף דער
ערשטער זייט קאָן מען ליינענען
א מעליטאָר אין פאָרעצוגענען
אונטערן טיטל, "דער נשיא פון
בבל". די איבערזעצונג איז גע-
העמעט פון ישראל וועקסלער.
סוף דער דריטער זייט זענען
דאָ פערמישט נאכריכטן, וואָס
דערציילן דריי אלגעמיינע ידיעות
און איז יידיש נייטס: א פאראוי-
פלטער פערפאליטיקער דעמא-
אקט; א גרויסער ווינטערדיקער
פראַטש אין מיינן (דייטשלאנד);
דעם שאָדן וואָס האָט אָנגענוע-
א פאלגערקער מעטעאָר; די רע-
גירונג האָט קאָנפּיקירט די ניי-
דערשיינענע צייטונג, "דער שפיין",

חסידים דערציילן...

אז גאָט וויל—קאָן ער...

אין א פארוואָרפן דערפיל האָט געלעבט א ייד
מיט זיין פרוי, זיך געפלאָגט און געוואָרענעט צו
פאָרדינען דאָס שטיקל ברויט. קיין גרויסער קענער
איז ער נישט געווען, אָבער די טאָגטעגליכע נוצות
האָט ער פאַגעוויס: געדאוונט, געלייגט תפילין און
אַפּגעוויס שבת.

אז ס'האָט אַמאָל פאַרבלאָנדעט און ס'איז
אדורכגעפאָרן א פירל מיט א יידישן טוהר, צי מיט
א רבי און איז געבליבן אין דאָרף עסן א מלאַצייט
צי איבערנעכטן— האָט דער ייד קיינמאָל נישט
געוואָלט נעמען קיין שטר דערפאַר. אדורבא, ער איז
געווען גליקלעך אז ער האָט זיך געלעגנדיגט און
קאָן מייקס זיין די טוהר פון צדקה.
אמת, וועגן כשרות איז אים אביסל שווערער
געווען, ווייל כשר פלייט האָט ער זיך געמוזט ברע-
נגען פונעם שכינישן שטעטל. צי פאָרן אהין שחטן
אן עוף. אָבער איז שטוב האָט מען געגעסן נאָר
כשר. בפרט אז אויף דאָרף עסט מען מיינסטנס
נילניקע וואַכליס.

יוס-טובים, און ווען ער האָט געוואָלט יאָרצייט
נאָך זיינע עלטערן, פלעגט ער אריין פאָרן אין
שנייטשן שטעטל דאווענען צי קדיש זאָגן.
אזוי האָט ער זיך געלעבט עטליכע יאָר, און
ביסלעכטוויי אָנגעהויבן פילן זיין עלטשטייט. די
יאָרן פאַרגיין אונזער האָט נישט קיין קדיש, קיין יורעם.
וואָס קאָן זיין סווידקער פאַר אן אָרעמעס
דאָרפס-ייד, ווי צו לעבן אן א וואָפּנונג, אז אויף
דער עלטער וועט ער נישט האָבן ווער האָט אים
דערלאָזטן קאָטש א טרונק וואַסער. וואָס פאַר א
זיין קאָן האָבן דאָס לעבן ווער מ'האָטענעט שווער
צו פאַרדינען דאָס שטיקל ברויט און מ'האָט נישט
קיין אויסגיט, אז איבער הונדערט און צוואַנציק
יאָר זאָל מען איבערלאָזן א זון ווער ס'זאָל קאָטש
קדיש זאָגן נאָך אים?!

האָט ער געפאָסן אין א יידישן און זיין פרוי אין דער
צווייטער, הגם זיי האָבן דעריבער נישט גערעדט.
וואָס איז דאָ צו ענדן? דאָס איז דאָ א גאָטליכע
אָבער איינמאָל האָט אפּסירט אן אַנזענען פאַרביי
געפאָרן אין דאָרף עטליכע פירן, אָנגעלאָרן מיט
יידן. ווען זיי האָבן זיך אָפּגעשטעלט פאַר זיין הייל
האָט ער זיך דערוואַרטן אז דאָ פאַרט א רבי מיט
חסידים, וועלכע האָבן זיך אָפּגעשטעלט שחרית
פאַרענטען, און באלד וועלן זיי זיך ווייטער פאָרן.
פאַרענטייט זיך אז בישתן דאווענען האָט די פרוי
צוגעגרייט איבער געבליבן: פוסער מיט ברויט און א
שול קאווע מיט מילעך.

דער פרוי איז געקומען דער געדאנק, אז איצט
דאָרף גען אויסנונג א געלעבנדיג און פוטל ביי אים
רבי אז ער זאָל איר צוואַנגן אז זיי וועלן האָבן א
בן זכר. זיי האָט דאָס געזאָגט אין זאן, און ווען
דער רבי האָט זיך געגרייט אונזערע פאָרלאָרן, האָט ער
זיך דער דאָרפס-ייד דערנענטערט און מיט א נישט-
געוואָנט קול זיך געוואָרדן:

— רבי לעבא, איך האָב א בקשה צו אייך.
— דחינו? פרעגט דער רבי און עמייכלט צו
זיינע באגלייטער.
— איך וויל אז איר זאָלט אונדז בענסשן, אז ניין
פּרוי זאָל געבאָרן א זון. איך זאָל איר האָבן א קדיש...
— ניין ליכער ייד — זאָגט דער רבי ריינדיק
זיך דעם שטערן — אויב איר ווילט דאָס א בן
זכר, וועט עס אייך קאָסטן הונדערט טאָלעט.
נישט נאָר דער דאָרפס-ייד, נאָר אויך די זוסידים
וואָס האָבן באגלייט דעם רבין זענען געוואָרן
שטארק פאַרזיידעט ווען זיי האָבן דאָס דערפאָרט-
ס'האָט נאָך וועלט פאָסירט אז דער רבי זאָל פאַר-
לאנגען ביי עמעצן נעלט. אדורבא, דאָס געט וואָס
דער רבי פלעגט באקומען פון זיינע פאַרמעגליכע
זוסידים פלעגט ער נעטילן פאַר נישט באדערפליקע...
— אפער וועט גענוג זיין 50 טאָלער? — הויבט
זיך צו דינגען די פרוי, וועלכע איז געווען דערייב.
— ניין — זאָגט דער רבי — אזויפיל קאָסט עס
— איך בין נישט קיין עושר — בעס זיך דער
דאָרפס-ייד — איך האָב נישט פון וואו צו נעמען
אזויפיל געלט.

— ניין, ביליקער וועט עס נישט גיין — זאָגט
דער רבי צו דער גרויסער שטיינענדיגן זיינע חסידים.
— אפער, וועט גענוג זיין אז איך וועל איין
געבן 70 טאָלער — דינגט זיך דער ייד.
— ניין, קיין פרושה נישט ווייניקער — זאָגט
דער רבי אן אנטשלאָסענער, און נעמט זיך דעם
שטעקן, פארטיק ווייטער צו פאָרן.
— אפער... — הויבט אָן דער ייד — אָבער די
פרוי זיינע האָט אים אונטערבראָכן די רייד, מיט
אביסל לעט אין איר קול:
— איך מוזל!!! אז גאָס עס וועלן וועט ער
אונדז וועלפן... דעם, אז גאָס וויל... וועט ער
העלפן אויטמיט...
אַס דאָס האָב איך טאָקע געוואַרט — האָט
דער רבי געזאָגט מיט א שמיכל. זאָל די חסידים
נישט וויינען אז נאָר דער רבי קאָן אלעס. דער
וואָס לעבט אייביק גופא קאָן אויך וועלפן...
איבערדערציילט פון
זאב אישטאם

באזוך פון א דזשאַינט-דעלענאציע

הרב הכולל דר. משה רוזן בעת א פריינטלעכען שמועס מיט דער דזשאַינט-דעלענאציע

די פערצייטן 12-18 אָקטאָבער ד.י. זענען אנדערע קהילות באזוכט געוואָרן פון א דעלענאציע פון אמריקאנער דזשאַינט. די דעלענאציע איז באשטאנען פון דר. ה"ה וועגס, מאקס קארל און זיין פרוי, עבא.וועל. גאלד-בעל. און זיין פרוי, וויליאם גלייזער און זיין פרוי, אב. לאַסאָו און זיין פרוי. די דעלענאציע איז געווען באגלייט פון משה קעווין פון פרייזין סעסיס סטודיו בעד דער אָנפירונג פון ערשטאישן דזשאַינט.

במשי' וויער אויפגאבאלס אין לאַר, האָבן די נעמס זיך באקענט מיט דער מעסי' קייט אין די רעאליזירונגען פון דער פערד-ראציע פון די יידישע קהילות און אויך אדערע, און באוואנדער וועגן אפון וויאזוי עס ווערט פארטוירקלעכט דער הילף-פראגראם פאר די וקנים, קראנקע, מענטשן אָן פאמיליעס, דורך דער פערדראציע מיט דער הילף פון דזשאַינט.

דעם 13 אָקט. האָט די דעלענאציע געפאכט א באזוך דער אָנפירונג פון דער פערדראציע און פון דער בוקארעסטער קהילה. דער רב הכולל האָט רעפערירט וועגן דער מעסיקייט פון אנדערע אינאיינשטעלונגעס, דערנאָך האָט ער געענפערט אויף די פראגן פון די נעמס.

די נעמס האָבן באזוכט די רעליגיעזע אינאיינשטעלונגעס פון דער בוקארעסטער יידישער קהילה, די סעקציע פאר סאציאלע הילף פון דער פערדראציע, די מושבי וקנים, די פונקט פאר פארמיינל כשרע שפיין און ווינסער-סלבושים, דער פערדינשער פונקט, אויס-

דריקטויס וויער אָנערקענונג וועגן אפון פון דער נעלענער אָרגאניזאציע-סעסיקייט. אין אָהנס פון 13-16 אָקטאָבער האָבן די נעמס זיך באזיייליקט אין קבלת שבת פון פאראל-סעסל. אין זיין דרשה, האָט דער רב הכולל באגרייט די דעלענאציע, אינאיינשטעלונג די רעליגיעזע און הומאן פארע באדייטונג פון דער הילפס-אקציע וואָס ווערט אנגעפירט מיט דער הילף פון דזשאַינט. עס האָט געענפערט מאקס קארל, וועלכער האָט אויסגעדריקט זיין טיפע צופרידנקייט וואָס ער געפינט זיך צווישן די רומענישע יידן. נאָך קבלת שבת, האָבן די נעמס מיליגע-נומען ביי א שטאדעלענעל ענגע שבת, אָר-נאגיווירט אין כשרן רעסעאראן פון פאפא-סאָרע-גאס. די נעמס זענען באוואנדערט גע-ווען געווערס פון דער אייגענעמער פריילע-כער, אמת שבתדיקער שטימונג, וואָס האָט געהערשט צוליב דער אָנוועזנהייט פון די סלבו-תורה קורסאנטן און וויער נעלענענעס כאַר.

אין די טעג פון 15-16 אָקטאָבער, האָט די דעלענאציע, באגלייט פון דעם פערדינעם פון דער בוקארעסטער יידישער קהילה, דינאל סענאל, באזוכט די קהילות פון די שטעט שומשטאוו, באַשאַשאַן, דאָראָהוי, הערלעאו און יאס, כדי זיך צו באקענען מיט דער מעסיקייט פון אנדערע קהילות. דעם 17-18 אָקטאָבער איז די דעלענאציע, באגלייט פון רב הכולל, אויפגענומען געוואָרן פון פראַץ רומיסור דאָראָר, פערדינעם פון קולט-רעפארמאציעס. די אויפגענום איז פאָר-געקומען אין א הארציקער שטימונג. דעם 18-19 אָקטאָבער איז די דעלענאציע ארויסגעפארן פון לאַנד.

די עלטסטע יידישע צייטונג אין רומעניע

"ה יו עץ"

פון ט. האָלף

אין זלמן יודענס לעקסיקאָן פון דער יידישער ליטעראטור און פרעסע, וואָס איז דערשינען אין יאָר 1914, אין ווארשע, קאָן מען לייענען אין צווייטן באנד אויף וויס 876 דאס סלאָוואַקיש: "היועץ (דער האהער היועץ) — די עלטסטע יידישע צייטונג אין רומעניע. געגרינדעט דעם 12-טן יוני 1874 אין בוקארעסט דורך מיכל עזראל. ווייט דעם 10-טן פעברואר 1895 דערשיינט זי (צוויי מאל א וואָך) אונטער דער רעדאקציע פון דעם גריי-דערס וון יוסף עזראל און ביי דער מיטארבעטערשאפט פון א. דאָווען, יצחק אַנענט. פרייזלין עזראל, מאקס יוסטער, רפא-פאָרט, אנטשעל סלאָוואַקיש: ישראל שעכטער, דר. וויינשטאָק, ב. סאָרעף, דר. ראבינאוויטש, דר. גיעמלאווע, ס. רבינאָו, בלאָז, יצחק כהנא א. אונד. אויסער דעם האָבן זיך אין היועץ אין פאר-זידענע צייטן נפחלי פאפער, דאקטוואָן, יוסף זאן, הייט-זעליק ירקער, קאָר-פערל, דר. שווארצעפלד, א. רוקה. ב. כהנא און פיל אנדערע. דער היועץ איז פארשפרייט צווישן די פארשידענסטע יידישע קרייזן אין רומעניע און ציילט ביז 18 טויזנט לעזערס.

אין דער מאָנומענטאלער ענ-גלישער יודיקא ענציקלאָפּעדיע פון ירושלים, אויסגעגעבן אין יאָר 1971, קאָן מען אין באנד 13 אויף ווייט 1043 לייענען: "אנדערע פובליקאציעס פון דער פערדאדע זענען געווען די דיי אַנשנערשט היועץ (דער ראטנבערג), וועלכער איז געווען געגרינדעט צו די חובבי ציון און וועלכע איז דערשינען פון 1876 ביז 1920."

ער כאן איז עפעס פון דער ליטעראטור וועגן היועץ, דער נאָך וועלן מיר געבן עטליכע האָבן זיך אין היועץ אין פאר-זידענע צייטן נפחלי פאפער, דאקטוואָן, יוסף זאן, הייט-זעליק ירקער, קאָר-פערל, דר. שווארצעפלד, א. רוקה. ב. כהנא און פיל אנדערע. דער היועץ איז פארשפרייט צווישן די פארשידענסטע יידישע קרייזן אין רומעניע און ציילט ביז 18 טויזנט לעזערס.

פארצייכענונגען וועגן...

חודש כסלו

הייסט עס, האלטן מיר שוין, נעלויבט השם יתברך, ביים חודש כסלו. אן אומשולדיקער חודש, מיט קליינע פרע-מעניעס, ערשט צום סוף מיט עטלעכע חנוכה-טעג. אָבער אצינד, ביים סאמע אָהייב איז ער א פרוידקער חודש, מיט פרייערע אָסענדיקע טעג. ס'איז נאָך נישט ווינטער, אָבער (ווי!) ווי אומעסיק. די נאכע קעלע נעמס ארום, נאָר עס וואָלטן זיך איינגעגעסן די קילע פייכעקייט ביזן מאַרדע פון די ביינער. אפּשט נאָך ארנער ווי ווינטער. דע-פאָלס איז מען באַמט אָנגעזען ווינטערדיק...

אין דער פאָרלאָזע וואָס מען זיך א ווערמל: ס'קיסלעס אין דרויסן. דאָס וואָרט „קיסלעס" איז פון „כסלו". דערמיט מיינט מען: נעלדיקע טעג, רעגנס, בלאַזעס, און — אלעס אינאנעם...

פון כסלו איז געוואָרן א ווערב: ס'קיסלעס. אנומעלע האָבן איר דערמאנט, אז מוצאי שמהת תורה פלעגט דער נבא אין די אפאָליקע מאראפאָרשער דערפאָר, אָדערסע ווי די נאכט, אויסרופן: איר ביי סכריו וסוריע או היות ס'קומט ווינטער, איז יעדער ייד מהויב צו פארזאָרן זיך מיט ווארעמע מלבושים. מיט האָלץ און קאר-פאָל, ווייל ס'קומט א קאפאָרע ווינטער. יעדער איז מהויב זיך צו קויפן... אָבער דער וואָס האָט נישט קיין נעלם, דער איז פּוּר!

וויפּל איראָניע ליגט, אין דעם! מ'האָט געשאפט מיטן אייגענעם דלות וואָס דען האָט מען געפאָגט כּוּן? נאָר אזוי האָבן יידן געקאָנט אויסהאלטן: נאָך אזוי האָבן אָרעבע יידן געקאָנט איבערלעבן.

דאָס איז געווען אפּאָל. היינט, באַמט ס'קיסלעס אינדרויסן, איז די לאַע: אן אנדערע. די יעניקע (מיר רערן פון עטלעכע לייז, קראנקע, וואָס זענען נישט פּעטיק צו ארבעטן) וואָס האָבן געארבעט אין וויער לעבן, האָבן פענסיע פון דער מלוכה. די וואָס האָבן געארבעט מינדעסטנס פינעף יאָר נאָך דער באפרייאונג, באקומען א מינימאלע סאָציאלע הילף פון דער מלוכה.

וואָס טוט מען מיט די אלצע לייז, וואָס האָבן נישט, צוליב געוועזענע סאָציאלע סינעראַטיס? געארבעט פינעף יאָר? אָם וועגן דעם וואָלט זיך זאָגן עטלעכע ווערמער. ווייל דאָ איז די נעלעננהייט צו רעדן וועגן דער מעסיקייט, אָדער וועגן א טייל פון דער מעסיקייט פון דער פערדראציע פון די יידישע קהילות פון דער סאציאליסטישער רעפּובליק רומעניע. ווייל אין די פּאָליטיקעלע אויסגאבע פון דער פערדראציע גייען אריין, נישט נאָר די פראגן פון קולט, אז די בתי מדרשים זאָלן פונקציאָנירן. אז ס'זאָל זיין מעגלעך צו בא-קומען כשר פליש וכדומה. נאָך אויך אין די פּאָליטיקעלע דער פערדראציע פון די קהילות גייען אריין אויך די פראַ-כלעמען, פון די באַזאָרן: די נויטבארערשטיקע, וועגן וועלכע מיר האָבן דערמאנט, אז זיי זאָלן האָבן מיט וואָס זיך אויס-צולעבן זייערע עלטערע יאָרן.

וואָס-זשע איז צו מוין? איז די מעסיקייט פון דער סאציאלער הילף אייגענעמייטל און מערערע פאָרמען. יעדן לויט דער נויטווענדקייט און, פארשטייט זיך, לויט די נכילות פון דעם ברושעס פון דער פערדראציע, מיט דער הילף פון „דזשיינטס". אפּענעלע מיוזנס נויטבארערשטיקע באקומען א חורשעלעכע שטיצע, מיט וואָס זיי האָבן דאָס מעגלעכקייט זיך אויסצולעבן. אָם די פאָרס פון ארויסהאלטן איז אזוי אָנאנווירט, אז ס'זאָל הילףה קיינער נישט לידן קיין כּוּשות. דאָס נעלם ווערט אהייסנעשיקט מיט דער פאָסס, ווי א מתן כּוּשות. קיינער, נישטאפּאָל די שטונעס, קאָנען נישט וויסן אז די סומע קומט אלס שטיצע.

העכער צו מיוזנס מענטשן באקומען פון דער פערד-ראציע קליינע, אויב זייערע באשיידענע הכנסות דערמענ-לעבן נישט אז זיי זאָלן זיך קליין אליין. דעוועלטע צאָל באקומט רעגלמעסיק עקלער מיט לעבנס-מיטל, פון וועלכע זיי גרייטן זיך צו אליין אין דער היים וויער שפיין. די יעניקע וואָס האָבן נישט די מעגלעכקייט אליין זיך צוצוגרייטן די שפיין, קאָנען עסן אין די 9 כּוּשע רעספּאָראַנען, וואָס פונקציאָנירן מעגלעך, לעס די קהילות פון בוקארעסט, יאס, באַשאַשאַן, דאָראָהוי, קלוזש, אראד, אדראַע און מיטשעאַרא. קיינער קאָן נישט וויסן ווער ס'עסן, און רעספּאָראַן אומזונט צו פאר נעלם. אלע האָבן דעוועלטע טימען, סיי די וואָס צאָלן פארן מיטלען, סיי די וואָס באקומען עס פאר א קלענערן פרייז, סיי די וואָס באקומען עס נעלעלער אומזונט.

די קראנקע, וואָס קאָנען נישט קומען אין רעספּאָראַן, צוליב זייער שאַכטן געזונט צושטאנד, באקומען וויער ווארע-עס צעגעשיקט אהיים אין ספּעציעלע מאדערן, מיט א מא-שין, כדי אזוי ארום צו פארזיכערן אז דאָס עסן זאָל אָנ-טון אהיים ווארעם, אין זאָל נישט פארלירן דעם נומן פּעס. און ווען ס'איז נויטיק באקומען ווי אין דער היים, מעדי-צינישע הילף.

דאָס זענען קליינע אינצאלהייטן? יא, צו לייענען אין דער צייטשריפט איז עס ווייניקער וויכטיק. צו טון עס כּוּשות איז עס אביסל שווערער. אָבער פאר די יעניקע וואָס נעמען דערפון איז עס זייער וויכטיק. פאר זיי איז עס פיל סאָל-לעבנאוויכטיק.

אקען וואָס-זשע איז עס צו רייד געקומען? אקען דעם וואָס... אין דרויסן איז כסלו... אין די מעסיקייט פון דער פערדראציע פון די יידישע קהילות דארף גיין ווייטער. מו פאָרגעזעצט ווערן נאָך פליסיקער

בנימין ז. גאנץ

הרבנית מרת פאני נימירוב

דעם 16-טן אָקטאָבער ד.י. איז נפטר געוואָרן אין בוקא-רעשט פרוי פאני נימירוב, די נאלמנה פון דר. יעקב יצחק נימירוב ז"ל, וועלכער איז גע-ווען דער גייסטליכער פירער פון די יידישע קהילות אין רו-מעניע, צווישן די יאָרן 1922-1939.

זי איז געבוירן געוואָרן אין 1877 אין אנווירע (בעלגייט). איר פאָטער, היינריך מארגוליעס שטאמט פון אן אלטער רבנישער משפּחה, וואָס האָט געגעבן א ריי נאָוים און רבנישע פערזענ-ליכקייטן אין משך פון די לעצטע 200 יאָר. אין סוף פון פארגאנג-גענעס יאָרהונדערט, האָט זיך די משפּחה מארגוליעס בא-זעצט אין יאס, וואו זייער טאָטלער האָט שפּעטער חתונה געהאט מיטן יונגן רב יעקב גיעמלאווע, פארמאגנדיק גייסטליכע און אינטעלעקטועלע מעלות. האָט זי זוכה געווען צו האָבן אזא מאן, וואָס איז געוואָרן דער רב הכולל פון דער פערד-ראציע פון די יידישע קהילות אין רומעניע.

א גאנץ קאפּיטל געשיכטע פון-נעם יידישן כּוּש, פון דעם לאנד איז פארבונדן מיטן נאָמען דר. נימיראווער. די נפטרות איז געווען געבען איר מאן, טיילנדיק מיט אים אין די פריידן סיי די שוועריקייטן פון א לעבן פערדינעט אינגאנצן קיין דת און דער קהילה. זייער הויז, איז באזוכט געוואָרן במשך דער צייט, פון פערזענלעכקייטן, צווישן וועלכע ס'איז גענוג צו דערמא-נען שלום טעלע, מאקס נאָדריי, נחום סוקולוב און אנדערע.

השׂיית האָט איר געשאַנען אריינצו גיין אין וואנדערע אבות. ביז אין דער לעצטער מינוט איז איר גייסטיקע דענקען געווען וואו, איינשטעלונגען איז געווען אומבאריירט. זי איז געווען א קאָנטאָקט מיטן לעבן פון דער קהילה, פרייענדיק זיך מיט יעדער רעאליזירט אונ-דערער. ביז צו דער לעצטער רגע איז פארזאָרגט געוואָרן מיט אלעס, געווען געשטעצט און געפערט מצד דער קהילה.

דערווייטנדיק זיך פון דער טרויעריקער יידישע און פרוי פאני נימירוב איז נפטר געוואָרן האָט די פערדראציע גענומען אלע מאַסמסלעל: צו אָרגאניזירן א כּבדדיקע לווייה, ווי זי פארדינט עס. דער רב הכולל דר. משה רוזן און די רבנית, הרב'ס מאדילוס, די אָנטייער פון דער פערדראציע און פון דער בוקארעסטער קהילה, און פיל בעלי-בתיים זענען גע-קומען זיך באגלייט אויף איר לעצטן זעל. אין אוהל פון בית-הקברות „פילאנטראפיי" האָבן די חזנים הארניק און שוואַקאָוויטש געמאכט אן הברה, באגלייט פון נעם פאָר פון פאראל-סעסל. דער רב הכולל דר. משה רוזן האָט געהאלטן א הספד, אונ-טערשטרייכנדיק די פערזענלעכ-קייט פון דער נפטרות און איר מאן. דער פערדינעט פון דער בוקארעסטער קהילה, דניאל סענאל און לעפאָלד רביני-סטיין, און נאָמען פון פאראל-סעסל, האָבן געהאלטן הספדים. אין א שטימונג פון סיפן טרויער איז נפטר באגלייט געוואָרן צום קבר, וואו זי וועט רוען, לעבן איר מאן, מיט וועלכן זי האָט צוזאמען געלעבט. ווי זוכה ברור.

צייטונג-עניינים

פונעם רומענישן רעליגיעזן יידנטום

הרב הכולל דר. משה רוזן אין באזוך אין ישראל

ציל פארזשטעלן די נעשיכטע און דאָס הויפטקע יידישע לעבן פון דער נאנצער וועלט. „בית התפוצות“ פירט אן איר טעטיקייט נעבן דעם תל-אביבער אוניווערסיטעט.

דעם 7-טן אָקטאָבער האָט דער רב הכולל מיילענאָמען אין דער וועלט פון דער פּערזענלעכער „בית התפוצות“. דער וועלט-דאָס פון דער רעליגיעזער אַרגאָניזאציע מורחב-הפועל המזרחי האָט מקבל-פנים געווען דעם רב הכולל דר. משה רוזן. דער פרעזידענט פון דער אַרגאָניזאציע הרב זמברובסקי האָט מיט דער געלעגנהייט גענומען דאָס וואָרט און האָט געלויבט די טעטיקייט פונעם נאָמע, דער רב הכולל האָט געענטפערט.

דעם 11-טן אָקטאָבער האָט דער רב הכולל מיילענאָמען אין דער פּערזענלעכער פארזאמלונג, וואָס איז פאַרגעקומען אין זאל פון היכל התרבות אין תל-אביב, לכבוד אָפּטערקן פון 90 יעריקע עקזיסטענץ פון די אַרגאָניזאציע זכרון יעקב און ראש פינה. די אַרגאָניזאציע זענען ווי באַוואוסט, געגרינדעט דעם וואָרטן דורך אַפּשאַטאָמיקע פון רומעניע. דער רב הכולל האָט געהאָלט ביי דער געלעגנהייט אַ רעדע, פון וועלכער מיר ברענגען נאָך אַ פראגמענט. ס'האָבן נאָך גענומען דאָס וואָרט: דער מיניסטער יוסף אלמוני: אריה פנקס, פרעזידענט פון דער יידישער אנגעזען; כנסת-דעפוטאט יצחק קורן, פרעזידענט פון די עולי רומניה; ראובן רובין, פרעזידענט פון דער ליגע פאר ישראל-רומענישער פריינטשאפט. מיט דער געלעגנהייט האָט דער פרעזידענט פון מדינת ישראל, זלמן שזר, אויפגענומען אין זיין פאלאס אַ דעלעגאציע פון 200 פאַרשטייער פון די עולי רומניה, בראש מיטן כנסת-דעפוטאט יצחק קורן. אין זיין רעדע האָט דער פרעזידענט שזר אָנגעזעט פאַרן די פּילאָזאָפּיע טעטיקייט פונעם גייסטיקן מנהיג פון די רומענישע יידן. דער ערנער האָט זיך אַומערדריקט זייער וואָרטע וועגן די פארזאמלונגען פון דעם יידישן קיבוץ פון רומעניע אין די ענינים פון רע-ליגיע, קולטור, סאָציאלע הייל א.א. רעאליזירונגען וואָס זענען דערמאָלטענע געוואָרן אראפּ דער הומאניטאָרער שטייער מצד דער רומענישער רעגירונג.

במשך זיין אויפגעהאלט אין ישראל, האָט דער רב הכולל געגעבן אינערהויבן פאר דעם ראדיק און סעלעוויזיע, דערדיקט וועגן די רעאליטעט פון רומעניע און וועגן דער טעטיקייט פון דער פּערזענלעכער פון די יידישע קהילות אין דער סאָציאליסטישער רעפּובליק רומעניע.

צווישן 8-12 אָקטאָבער ד. י. איז דער רב הכולל פריי געווען אין באזוך אין ישראל. מיר ברענגען פאר אונזערע חשובע ליינער אַ טייל פון זיין טעטיקייט במשך דעם צייט.

דעם 10-טן אָקטאָבער ד. י. איז דער רב הכולל דר. משה רוזן, דער פרעזידענט פון דער פּערזענלעכער פון די יידישע קהילות אין דער סאָציאליסטישער רעפּובליק רומעניע, אויפגענומען געוואָרן דורך דער פרעזידענט פון מדינת ישראל, זלמן שזר. די איירעניז איז פאַרגעקומען אין אַ פריינטלעכער שטימונג. אין זעלבן טאָג איז דער רב הכולל דר. משה רוזן אויפגענומען געוואָרן דורך פריי געווען מאיר, פרעמיער פון מדינת ישראל.

במשך די נעשפּרעכען וואָס זענען פאַרגעקומען, האָט די פריי געווען מאיר איינגעדריקט איר אכטונג פארן רב הכולל, דערקלערנדיק אז זי וועט קיינמאל נישט פארנעםן דעם קבלת שבת פון קאָראָל טעמפל, ביי וועלכן זי האָט זיך באַטייליקט, אָנהייבן הרש מאיר, בעת איר באזוך אין דער סאָציאליסטישער רעפּובליק רומעניע.

די נעשפּרעכען זענען פאַרגעקומען אין אַ הארציקער שטימונג.

דעם 6-טן אָקטאָבער האָט ער געהאט אין ירושלים אַ נעשפּרעך מיט דר. נחום נאָלמאן, פרעזידענט פון יידישן וועלט-קאָנגרעס, וועגן די מאָגלעכע פאַרבליעטע פון יידישן לעבן.

דעם 4-טן אָקטאָבער האָט ער זיך באַגעגנט מיטן פרעזידענט פון דער יידישער אנגעזען, אריה פנקס.

דעם 5-טן אָקטאָבער איז דער רב הכולל אויפגענומען געוואָרן דורך רעליגיע-מיניסטער דר. זלמן וואהאפטיג, באהאנדלענדיק די פראגן פון רעליגיע. די אויפגאבע איז פאַרגעקומען אין אַ הארציקער שטימונג.

דער מיניסטער פאר מוריום, משה קול, האָט אַרגאָניזירט אין ירושלים אַ מיטאָג לכבודן רב הכולל דר. משה רוזן. ביי זייערע מאַססען, האָבן יצחק ארצי, א. עבערקאָל און משה קול אָנגעזעט פאַרן די גרויסע פּערזענלעכקייט און די אַלויסטיקע פּרובלעמע פונעם נאָמע. דער רב הכולל האָט געענטפערט, פאַרגאָקענדיק פאר דעם שיינעם קבלת פנים און די אַפּשאַטאָנע וועגן זיין ארבעט.

אויפן פאַרשלאָסן פונעם פּערזענלעכער פון יידישן וועלט-קאָנגרעס, דר. נחום נאָלמאן, און פרעזידענט פון דער יידישער אנגעזען, אריה פנקס, איז דער רב הכולל דר. משה רוזן אויסגעוויילט געוואָרן אלס פרעזידענט פון „בית התפוצות“, אן אינטערנאַציאָנאַלער קולטור-אינסטיטוט, מיטן

דריי מאָל: קיינמאל

פראגמענט פון דער רעדע, וואָס דער רב הכולל דר. משה רוזן, פרעזידענט פון דער פּערזענלעכער פון די יידישע קהילות אין דער סאָציאליסטישער רעפּובליק רומעניע, האָט געהאָלט בייים קאָנגרעס פון התאחדות עולי רומניה, אין תל-אביב, דעם 11-טן אָקטאָבער ד. י.

כרי צו סינעטיזירן דאָס ביילד פונעם יידישן לעבן אין אונזערע קהלות, וואָס איר האָבן פאר איר דאָ פאַרגעשטעלט, וועל איר אייד דערקלערן דריי זאכן, וואָס וואָלטן גע-קאָנט אויסזען פאַראַדאָקסאַל פאר אַוועלכע מענטשן וואָס קאָנען נישט די פאַרגאנגענהייט און וועגן נישט די גענווארפן פונעם רומענישן יינטום. איר אָבער, וואָס האָט געלעבט אין רומעניע פאר 20, 30 אָדער 40 יאָר, און פיל פון איר האָבן נישט לאנג באזוכט דאָס לאַנד, וועט פאַרשטיין דעם נאנצן אמת פון אַז די דערקלערונגען, וואָס זענען דער שטאַלץ פון אונזערע טעטיקייט. מיר דער-קלערן בכּו:

(א) קיינמאל האָבן אונזערע קהלות נישט פאַרמאָגט אזא רעליגיעזע אַרגאָניזירונג ווי היינט, מיט די גרעסע מעגלעכקייטן צו פאַרויבערן כשרע שפייז, אויסצוהאלטן אינ-

דערע בתי-מדרשים, צו נעבן דער יונגט א רעליגיעזע רעזיאָנאנץ, צו נעבן די גרעסע שטייע פאַרן רעליגיעזן ייד, אויסצולעבן זיך לויטן דת און הלכה.

(ב) קיינמאל האָבן די יידישע קהלות פון רומעניע נישט געקאָנט אזא טעטיקייט פון סאָציאלער הייל, אין אזא מאָסשאפט ווי היינט. ס'איז גענוג אז איר וועל רעמאנען אז העכער צען טויזנט יידן באקומען הייל, אין פאַרשידענע פאַרשטען, רעפּעטאָריענדיק דעם מענטשלעכן כבוד זייערן. צו דעם קאָל מען צונעבן די דעקלאַראציע וואָס ס'האָט געמאכט דאָ נישט לאנג די אָנפירונג פון דער אמעריקאנער יידישע רעלעגאציע, „יוני-סער דזשואיש אפיל“, וועלכע האָט געזאָגט: „אינערגען אין דער וועלט האָבן מיר נישט אזא נום אַרגאָניזירטע הייל-ארבעט ווי ביי איר, ביי דער פּערזענלעכער פון די יידישע קהלות אין דער סאָציאליסטישער רעפּובליק רומעניע“. אלא, שיינאָר און אינטערעס.

(ג) קיינמאל איז נישט געווען אזוי הויך דער פרעסעזש פון אונזער קהלה, סיי אין לאנד סיי אין חוץ לארץ, אין דער כבוד און ליכט לנבי אונזערע אויפמאן זענען נישט געווען אזוי איינשטימיק אָנערקענט מצד די גרעסע פּערזענלעכקייטן פון היינטיקן יינטום.

די נייע הויפט-רובנים אין מדינת ישראל

אין 15-טן אָקטאָבער איז אויסגעוויילט געוואָרן הרב שלמה גורן אלס רב הראשי פון מדינת ישראל. אין דערזעלבער צייט איז אויס-געוויילט געוואָרן הרב עובדיה יוסף אלס רב הראשי ספרדי אין ישראל מיטן טיטל „ראשון לציון“.

ווי באַוואוסט, האָט הרב הראשי שלמה גורן באזוכט אונזער קהילה אין חודש יולי ד. י. באסיילנדיק זיך אין די פּערזענלעכקייטן וואָס זענען אַרגאָניזירט געוואָרן לכבודן זעכציקסטן געבורטסטאָג פון רב הכולל דר. משה רוזן.

אין נאָמע פון די יידישע קהילות אין רומעניע און פּערזענלעכער לעד אין זיין אייגענעם נאָמע, האָט דער רב הכולל דר. משה רוזן געשיקט אַ באַגריסונג און געוואונטשן גרויס הצלחה די ניי-אויס-געוויילטע רבנים ראשיים.

טורניר פון בוקארעשטער יידישן מלוכה - טעאטער אין די פאַראייניקטע שטאטן

דער אַנסאמבל פון בוקארעשטער יידישן מלוכה-טעאטער זעצט פאַר מיט דערפאַל: זיין מורני אין די פאַראייניקטע שטאטן, מיט דער פּיעסע, „דיבוק“ פון ש. אַנסקי און מיטן דעווי-ספעקטאַקל „א שנירל פערל“ פון ישראל בערקאוויטש. נאָכן פאַרשטעלן די ספּעק-טאַקלען אין ניו-יאָרק, שפּילט די בוקארעשטער טרופע אויף די בינעס פון די גרויסע שטעט ווי טשיקאַגאָ, סאַן פראַנציסקאָ, לאָס אנדזשעלעס א.א. נאָך די פאַראייניקטע שטאטן, וועט די טרופע פאַרשטעלן מע-רערע ספּעקטאַקלען אין די גרויסע יידישע צענטערן פון אַמאָרע.

די אמעריקאנישע יידישע פרעסע האָט פאַרעפנטליכט געניסטיקע אַרטיקלען וועגן ביידע ספּעקטאַקלען. אזוי למשל, האָט דאָס ניו-יאָרקער טאָבלאָט „פאַרווערדס“ געדרוקט אַ כראָניק וועגן דער פּיעסע „דיבוק“, געזע-טעט פון איר טעאטער-קריטיקער אברהם שולמאַ, וועלכער שרייבט צווישן אנדערן: „דער „דיבוק“ איז אַ קלאַסישע יידישע דראַמע, וואָס איז פול מיט רמזים, מיט אַנדייטונגען און מיט סימבאָלן. אָבער נאָך איידער די פאַרהאנג האָט זיך אויפגעהויבן, איז דער זאל געווען אַרומגענומען פון אנדערן סאָרט סימבאָליק, וואָס איז געפלאָסן פון דעם אויסטערלישן פאקט, וואָס אויף אַ ביסל פון אַ ברוילינער טעאטער שפּילט אן אַנסאמבל, וואָס איז געקומען פון אַ לאַנד, וואָס דאָס יידישע טעא-טער איז געבוירן געוואָרן... און האָט געברענגט איינע פון די טיפּסטע און סאטע יידישע דראַמעס פון יידישן רעפּערטואַר.“

דאָס אלץ איז דאָ געזאָגט געוואָרן נישט כרי צו שאַפן אן אויסרייד פאר מילדע באַציאונגען צו דער אויפפירונג אלץ. דאָס בוקארעשטער יידישע מלוכה-טעאטער דארף נישט קיין מילדע באַציאונגען. דאָס איז אַ נוס, אַ טאָליד און אַ קינספּעריש יידיש טעאטער, מיט אַ ערנסטער און פּיערלעכער באַציאונג צו איר אייגענער ראָלע. דאָס איז אן אייגענעם יידיש טעאטער מיט אן אויסגעדאַרבעטן סטיל.“

ווייטער מאַכט דער מחבר פון אַרטיקל לויבנדיקע אַפּשאַטונגען וועגן דער ערשטער יידישער אידן און וועגן שפיל פון די הויפט אינערהערפּען.

א יידישע געזעלשאַפּטע בראָניק איז דערשינען אין ניו-יאָרקער טאבלאָט „מאָדערנאָווייז“.

פראַנץ אויערבאד, דער דירעקטאָר פונעם טעאטער און וועלכער האָט ערשטירט די פּיעסע „דיבוק“, האָט געזעט אין דער ניו יאָרקער טעלעוויזיע וועגן דער טעטיקייט פון יידן שן מלוכה-טעאטער.

געשפּרעך צווישן רב הכולל דר. משה רוזן און שמואל האבער

דעם 11-10 אָקטאָבער ד. י. האָט דער רב הכולל דר. משה רוזן געהאט אַ געשפּרעך אין תל-אביב מיטן וויצע עקזעקוטיוו-פרעזידענט פון דער אמעריקאנער אַרגאָניזאציע „דזשוינט“ ס'זענען באהאנדלט געוואָרן די פראגן פון דער סאָציאלער טעטיקייט פון דער פּערזענלעכער פון די יידישע קהילות אין דער סאָציאליסטישער רעפּובליק רומעניע מיט דער הילף פון „דזשוינט“.

ב"ה בוקרשט
מספר 286
ר' חשון תשל"ג

ליקוט הרב יצחק מאיר מדילוס בוקרשט

: (א-ד)

הכחונה וד' ברך את אברהם -
בכל. הברכה הימה בזה שברך את
הכל. וזהו עיקר ברכת אברהם.

יש לדייק על מה שהדגיש
ברה כיום. המלה כיום היא
מוסיפה על המקח. ויש לתרץ
המפרשים מקשים, איך קנה יעקב
בכורה מעשו: הלא היה דבר
לא בא לעולם. ועל פי ההלכה
בן אדם מקנה דבר שלא בא
לעולם (רמב"ם פרק כב ממכירה);

לפרשת תולדות
(כז-כז) :

יִשְׁמַח בְּעָלְיוֹתָיו וְהוֹדוּ לַיהוָה
בְּכָל יְמֵי חַיֵּינוּ וְנֶאֱמָר שְׂמֵחִים
וְנוֹדִים הָיִינוּ לַיהוָה כִּי עָלְמוֹתָיו
וְנֶאֱמָר שְׂמֵחִים וְנוֹדִים הָיִינוּ לַיהוָה
כִּי עָלְמוֹתָיו

הַיְיט דאס קדושין דף סג, בבא
בציעא דף מז ועוד) ותיזקן
בקצות החושן" ביטמן של'ב
ק'י דקודם מתן תורה דבר שלא
אלולום גמי קנה, ולפי זה
סיר הדגיש מכרה כיום, דייקא
אנו עומדים קודם מתן תורה.
הרב א-א. י. מילר
אברל' פעטרובסקי

פרשת תולדות
(ו-ה):

נָקַב אֶשֶׁר שָׁמַע אֲבִרָהֶם בְּקוֹלִי׃
הַיְהוָה יִבְרֹא חֵצֶיךָ הָאֵלֶּם הַחֲתֻקֹּת
לְיִשְׂרָאֵל כְּמִבְרֹרֶת לֵךְ בַּעַת אֶרֶץ
יְרוּשָׁה׃ כִּי בַּעַת הָיָה וּדְרוּקָא
וְדִרְוּקָא׃ כִּי בַּעַת הָיָה כְּדֹאֵר
הַצִּלְחָה וּזְרָחָה עַל הָאֵלֶּם בְּוֹדֵי
חֵצֵיךָ נָקַל וְלִקְבֹּרֶת אֲחֵר׃ כִּשְׁנֵי
הָאֵלֶּם לֹא כָן בְּמִי אֶשֶׁר הִקְיָפוּהוּ
לְיִשְׂרָאֵל וְאֶךָ חֹשֶׁךְ יִשְׁמֹפּוּהוּ
וְהָאֵלֶּם בִּשְׁפֹל הַמִּצָּצ׃ אוֹ יִתְרֹם
כְּבוֹתָ כִּשְׁחָוָא מַחְזֹק עֲצֻמוֹ בִּלְ
עוֹלָם בְּסִגְנוֹת הַמֶּלֶךְ הַחֲבֵסֵל
לְשׁוֹן׃ וְהוּא׃ עֲקָבִי לְשׁוֹן
פְּלוֹת׃ הֵינִינִי אוֹ שְׂחִיָּה אֲבִרָהֶם
בִּינֹו עֲלֵיו הַשְׁלוֹם בַּעַת שְׁפִלוֹת
מִצְקוֹת וְיִשְׁמֹרֵימִי כִּסְבוּהוּ מֵאֵלֶּם
כִּי בִלְזָאֵל אֶל יִדֹּו מַחְזֵל
וְלֹא הִסִּיתִי דַּעְתָּ אוֹ רֵעִי
לְמִשְׁמֹרִי מִשְׁמֵרֶךָ׃ מִצְוֹתֶיךָ׃
וְקוֹתִילִי וּתְרִחִתִּי׃ וְהוּא יִשְׁמֹרֵמִי
שְׁמֵרֶתִי׃ מִצְוֹתֶיךָ וְחֻקֵּיךָ וּתְרִחִתִּי׃

ח ר

לאחר הודש מר-חשוון,
ומערס, מניע ובא הודש
בו מצוי אחר מן ההנים
החנוכה.
חודש כסלו הוא החודש
בריאת העולם והחודש
יציאת מצרים. — הישם
והוא מן החודשים שישי

או פרסי ואשר נקלמו בל
בות גלות-בבל.
בתנ"ך נזכר שם החורד
מייס. בספר זכריה (ז—א)
ארבע לדרווש הפלך
וזכרה בארבעה לחורד
ובספר נחמיה (א—א) :
חכלית, והיו בחרש כס
ואנו הייתי בשושן הבירה
כסלו הוא מן הדירים
מים. כנוסף לפעמים שה
הוא מופיע פעמים כמש
גית (א — א) הגיע רא
ובסמכת — אשה-השנה (א
הרישים השלוחין יוצאים.
חנוכה.
לנבי החורש כסלו הוע

שערות שונות להסברת
יש המישערים כי מקור ה
לים כסל או כסלה, שמש
מענין לצ"ן שבכתב-הית

לרגל בחירתם של הרבנים הראשיים למדינת ישראל,
שלח הרב הכולל של יהדות רומניה ויושבראש ועד הקהלות
דר. דוד משה רוזן שליט"א, מברקי ברכה לכבדים וכבוד
הרב הראשון האזן ר' שלמה גורן שליט"א ולכבוד הראשון
לציון, הרב הראשי האזן ר' עובדיה יוסף שליט"א.
ויחי רצון שיתכבדו מסעון הכרכות.

כבוד לַאנְשֵׁי בִּרְאשִׁית

אנו מביעים הערצתנו למפעל היצירה, לו אנו הייבים את המיכת האין ליש. ברישא של פרק זה של הקוסמוגוניה, אנו מוצאים את המושג "ברא" ובסימא שלו את המושג "לעשות", המגלם את רעיון העבודה היוצרת, ששמה קץ לטהו ובוהו ובייססה את החיים על יסודות איתנים.

אלה שיצאו לפני תשעים שנה מבלות רומניה אל הארץ והכלום שהיה אז בארץ-ישראל, היו חדרים באותה אמונת בראשית — ביכולת ליצור שוב ש מאין. הם ידעו אותה גם התפילות שסגנו מילדותם, הרכה, הם קבלו אותה מאבותיהם ואבות אבותיהם. הם ידעו אותה גם התורה הקדושה, אליהם שקרו את גורלם.

(מעריב, כ"ז תשרי תשל"ג)

ד ע כ ס ל ו

חורש כסלו בשם „ירח עני פמר” —
כלומר חורש ענני הנשם. מזלו יש חורש
כסלו הוא קידוע קשת, ויש המסבירים
את ענין הקדש בכך, שהוא ממסל את
„יריית” הנשמים.

ה דבר ד' אל
תשעי בבבל",
כרי נחמיה בן
שנת עשר
שם תהודש

מקורות הקדו-
נזכר במקרא,
במסכת תע-
חוש כסלו...
(ג): על ששה
על כסלו מפני
השערות מה-
ההבלתי מוכן.
הוא מן המ-

כסלו נקבעו לזכר עולם ילימי הנ.
שני מאורעות נוספים שאירעו בחודש
כסלו, אף הם קשורים בבית שני. בכ"א
לחודש כסלו, הוא היום בו פנו הכותים
השומרונים אל אלכסנדר מוקדון המצביא
והשליש היווני שכבש את ארץ-ישראל,
והציעו לו להרוס את בית-המקדש השני
בירושלים ולבנות אותו בהר גריזים. כי-
רוע לא שעה אלכסנדר מוקדון לרברי
השומרונים וכאשר עלה לירושלים, יצא

תה ציפיה לגשם.
ת האשורי נקרא

(המעט בעמוד 9)

תחת חסותה של
האקדמיה המקדונית
בשביל מדע ואמנות
בסקופליה (בר.פ. ווסו-
ציאל. הפוראלית יוגו-
סלאביה) יצא לאור
בתהליך העסקה התצ-
לומית של המוסד, מנה-
דורה חדרשה של התר-
גום הסלאווי הכי יזו-
של הספר תהליס. ון-
תרגום הוא ה-פסלס-
ריוס סניאטיס"קום-שנמ-
צא במנור איקסרניה
של הר סני.

הוא נכתב באלפבית
תא הגלגולית; הוא
האלפבית הראשון
המסאוי ושונה למבני
המלפבית המכונה
קירילי. כתיב זה
הוא בעל ענין מיוחד
מבחינה הספרית,
משוואת. פאלאוגר-
פית וכו'. המחבר של
המחברו וההפלי-
ויסס מידוע משה
אלטבויר; הוא פר-
סור באוניברסיטה
העברית בירושלים
תחת היוגנטו; נעשו
העמקת-תצלום והוא
הוציא את הווקמה
המסמכתיו. התמונת
דפסי-תל-אביב ובהן
משולש בצורת הצירוף
של הכרז באופן יאה.
בארצו והשלמה ה-
מחברו החדשה בתוס-
פות ונוסחה בדיעוד
החדשי-לינומיסטיקה
ופילולוגיו-1972.
ס' ו' עמ' 158.

פרנס'ן קויפּן מ-
סייעט (אַסיסטנט)
לעפּע עברית בריס
הרציוה בעיר לוזאן
על הנושא: שיעור
אלפס שוועל פערט
עברית. המרצה הוכיח
זוהי, כי בתנ"ך כלולים
במיני המספרות, החל
בשירה והמשל וגמור
באמנות-נאום ואגדה-
היא העברית אשר קצב
השירה התכנית והו-
כיתה שרוב השירים
העברית מועדו
יומרה.

העתונות והיהדות
מעריכה באופן חיובי
חד יז את האוכלוסייה
והיהדות שהוסיפה לא
מזמן, הודות להבנות
עורכים ודולה שמעם
בה ימים ושנים בשר
קרזה והמתנה. 15
כרכים (31.5 / 21.5)
כוללים 10,000 עמודים
עם אזור-שער ויזורים
מים 8,000 ציורים
ה-25,000 והמאמרים
שבה מציגים את כל
הזרפות ההיסטוריה
התרבות, דת והאמ-
נות והיהדות. הם מו-
וים מיוזג עלם בתחום
זה.

